

**ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ
ОЛИЙ ВА ЎРТА МАХСУС ТАЪЛИМ ВАЗИРЛИГИ**

НАМАНГАН МУҲАНДИСЛИК-ПЕДАГОГИКА ИНСТИТУТИ

“ТЕХНОЛОГИЯ” ФАКУЛЬТЕТИ

“МЕНЕЖМЕНТ” КАФЕДРАСИ

1-МЖ-13 гуруҳ талабаси
Акбаров Соҳибжон Собиржонович
БИТИРУВ МАЛАКАВИЙ ИШИ

Мавзу: Коммунал хизмат кўрсатиш тармоғини самарали бошқариш йўллари
(Ўзтрансгаз Наманган вилояти филиали мисолида)

Илмий раҳбар:

доц.Р.Исмамов

Наманган-2017

Аннотация

Акбаров Сохибжон Собиржоновичнинг “Коммунал хизмат кўрсатиш тармоғини самарали бошқариш йўллари” мавзусидаги битирув малакавий ишида ишлаб чиқариш корхоналарида инновацион фаолиятни ривожлантириш, шу соҳада бошқарув стратегияларини қайта ташкил этиш вазифаси хўжалик субъектлари рақобатбардошлигини ошириш ҳамда инновацион жараёнларни ташкил этишга бўйича таклиф ва тавсиялар ишлаб чиқишдан иборат.

Битирув малакавий ишининг биринчи бобида иқтисодийни модернизациялаш жараёнида хизмат кўрсатиш соҳаларини ривожлантириш ва бошқаришнинг назарий асосларининг назарий асослари ёритилган.

Битирув малакавий ишининг иккинчи бобида Наманган вилоятида коммунал хизмат кўрсатиш соҳасини самарали ташкил этиш ва ривожлантириш масалалари таҳлил қилинган.

Битирув малакавий ишининг учинчи бобида коммунал хизмат кўрсатиш соҳаларини бошқариш самарадорлигини ошириш йўллари бўйича таклиф ва мулоҳазалар келтирилган.

Хулоса қисмида мавзуга оид фикрлар умумлаштирилган ва тадқиқот натижалари асосида тавсиялар ишлаб чиқилган.

МУНДАРИЖА

КИРИШ.....	4
I БОБ ИҚТИСОДИЁТНИ МОДЕРНИЗАЦИЯЛАШ ЖАРАЁНИДА ХИЗМАТ КЎРСАТИШ СОҲАЛАРИНИ РИВОЖЛАНТИРИШ ВА БОШҚАРИШНИНГ НАЗАРИЙ АСОСЛАРИ.....	6
I.1 Хизматлар соҳасининг ижтимоий – иқтисодий моҳияти.....	6
I.2 Республикамизда хизмат кўрсатиш соҳасини ривожлантиришнинг ҳуқуқий асослари.....	8
I.3 Ўзбекистонда хизмат кўрсатиш соҳаларининг ривожланиши.....	10
II БОБ НАМАНГАН ВИЛОЯТИДА КОММУНАЛ ХИЗМАТ КЎРСАТИШ СОҲАСИНИ САМАРАЛИ ТАШКИЛ ЭТИШ ВА РИВОЖЛАНТИРИШ.....	13
2.1 Наманган вилояти уй-жой ва коммунал хизмат кўрсатиш соҳасида олиб борилаётган ислохотлар таҳлили.....	13
2.2 Наманган вилоятида коммунал хизмат тўловлари тўлиқлигини таъминлаш асослари.....	16
2.3 Наманган вилоятида истеъмолчи-мижозларнинг коммунал хизмат тежамкорлигини ошириш йўллари.....	20
III БОБ КОММУНАЛ ХИЗМАТ КЎРСАТИШ СОҲАЛАРИНИ БОШҚАРИШ САМАРАДОРЛИГИНИ ОШИРИШ ЙЎЛЛАРИ	24
3.1 Коммунал хизматлар кўрсатиш соҳаси бошқарув бўғинларига ахборот технологияларини жорий этиш орқали бошқариш самарадорлигини ошириш.....	24
3.2 Хизматлар соҳасини самарали бошқаришни такомиллаштириш.....	26
ХУЛОСА ВА ТАКЛИФЛАР.....	30
Фойдаланилган адабиётлар.....	32

КИРИШ

Битирув малака иши мавзусининг долзарблиги. Мамлакатимизда изчиллик билан амалга оширилаётган иқтисодий ислохотларнинг пировард натижаси сифатида вужудга келаётган янги иқтисодий муносабатлар хизмат кўрсатиш соҳасини янада ривожлантириш учун қулай имкониятлар яратди. Миллий иқтисодиётни жадал суръатлар билан ривожлантираётган, аҳоли турмуш даражаси ҳамда сифатини яхшилашда юқори самара бераётган ушбу соҳа ижтимоий ва халқаро меҳнат тақсимотининг, иқтисодиётнинг асосий таркибий қисмларидан бири ҳисобланади.

Иқтисодиётни модернизация ва диверсификация қилиш ҳамда тадбиркорликни қўллаб-қувватлашга йўналтирилган ижтимоий-иқтисодий устувор йўналишларнинг босқичма-босқич амалга оширилиши мамлакатимизда хизмат кўрсатиш ва сервис соҳасини юқори суръатларда ривожлантиришни таъминламоқда.

Ўзбекистон Республикаси Биринчи Президенти Ислон Абдуғаниевич Каримов 2015-йилда мамлакатимизни ижтимоий-иқтисодий ривожлантириш яқунлари ҳамда 2016-йилга мўлжалланган иқтисодий дастурнинг энг муҳим устивор йўналишларига бағишланган Вазирлар Маҳкамасининг йиғилишида бу масалага алоҳида тўхталиб “2015 йилда ялпи ички маҳсулот ўсишининг ярмидан кўпи хизмат кўрсатиш соҳаси ҳиссасига тўғри келгани бу тармоқнинг иқтисодиётимиздаги ўрни ва таъсири нақадар катта эканини кўрсатади. Бугунги кунда хизмат кўрсатиш соҳасининг ялпи ички маҳсулотдаги улуши 2010 йилдаги 49 фоиздан 54,5 фоизга етди. Жами банд аҳолининг ярмидан кўпи ушбу соҳада меҳнат қилмоқда”¹ деб таъкидладилар.

Бу рақам ва кўрсаткичлар мамлакатимиз хизмат кўрсатиш соҳасини ривожлантиришда тараққий топган кўпгина давлатлар даражасига тобора яқинлашиб борапти, деб айтишга асос беради.

Хозирги кунда мамлакатимиз аҳолисининг турмуш даражасини ошириш мақсадида мамлакатимизда кўплаб ижобий ишлар амалга оширилмоқда. Шу муносабат билан мамлакатимиз аҳолисининг яшаш шароити яхшиланганлиги, аҳолининг обод ва замонавий уй-жойлар билан таъминлангани, одамлар истиқомат қиладиган муҳитни ривожлантирилиши ҳамда ободонлаштирилиши, зарур инфратузилманинг мавжудлиги алоҳида аҳамият касб этади. Шунингдек, мамлакатимизнинг кўп қаватли уйларида истиқомат қиладиган аҳолисининг иссиқлик, электр-энергияси ҳамда газ таъминотига катта эътибор қаратилмоқда.

Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича ҳаракатлар стратегиясида “Қишлоқ жойларда 15 мингга арзон уй жой, 415 километрлик сув таъминоти қувурлари, 316 километрлик газ таъминоти қувурлари ва 219 километрлик ички йўллар қуриш режалаштирилган”².

Мамлакатимизда аҳоли моддий ва маданий турмуш савиясининг изчил яхшиланиб бораётганлиги, иқтисодиётимизнинг жадал ва мутаносиб ривожланиб бораётгани аҳоли ҳаёт даражаси ва сифатини изчил ошириш учун мустаҳкам замин яратмоқда.

Бундай изчил яхшиланишнинг ижтимоий мезонларидан бири шаҳарлар ва бошқа аҳоли пунктларини марказлашган иссиқлик, сув, газ ва ҳоказолар билан таъминланиши ҳисобланади. Чунки, инсоннинг бўш вақти саломатлиги, кайфияти, меҳнат фаоллиги яшаш шароитларидаги қулайликлар қандай йўлга қўйилганлигига боғлиқ. Албатта, уй-жой коммунал хўжалигининг ривожланиши билан ундан фойдаланиш фаолияти кенгайиб, инсон қобилятларининг ортиши учун шароитлар яратилади.

Юқоридагилар боис, уй-жой коммунал хўжалиги тизими бошқарувининг такомиллашуви халқ фаровонлигини ошириш юзасидан муҳим ижтимоий-иқтисодий вазифа сифатида белгиланган. Бу вазифанинг самарали бажарилиши моддий неъматларни пировард истеъмолчиларга етказиш, яъни моддий неъматлар истеъмоли жараёнига хизмат кўрсатиш, ходимларнинг меҳнат ва дам олиши оқилона уйғунлашувини мустаҳкамлайди.

Бу масала алоҳида минтақалар даражасида янада муҳим амалий аҳамиятга эга чунончи, аҳолиси, минтақавий демографик жараёнлар, хўжалик тузилмаси ва ундаги ислохотлар,

---

¹ Каримов И.А. “Бош мақсадимиз – мавжуд қийинчиликларга қарамасдан, олиб бораётган ислохотларни, иқтисодиётимизда таркибий ўзгаришларни изчил давом эттириш, хусусий мулкчилик, кичик бизнес ва тадбиркорликка янада кенг йўл очиб бериш ҳисобидан олдинга юришдир”. “Халқ сўзи” газетаси. 2016 йил. 15 январь.

² Ўзбекистон Республикаси президентининг Фармони “Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича ҳаракатлар стратегияси тўғрисида”. Халқ сўзи. 2017 йил 8 февраль, №28,(6722)

ривожланиш суръати, салоҳияти билан ажралиб турувчи Наманган вилоятида коммунал хизмат кўрсатиш соҳаларини ташкил этиш ва бошқариш муносабатларини тадқиқ этиш, бугунги кунда вилоятда мавжуд бир қатор ижтимоий-иқтисодий муаммолар ечимида ўзига хос ўрин тутди.

Тадқиқот объекти ва предметининг белгиланиши. Битирув малака иши учун тадқиқот объекти сифатида Наманган вилояти коммунал хизмат кўрсатиш соҳалари танлаб олинган.

Тадқиқот предмети. Иқтисодиётни модернизациялаш жараёнида вилоят иқтисодиётида шаклланган иқтисодий муносабатлар, шу жумладан, уни иқтисодиёти таркибида коммунал хизмат кўрсатиш соҳаларининг бошқа секторлар билан алоқадорлиги ҳамда вилоятда коммунал хизмат кўрсатиш соҳаларини ташкил этиш ва бошқариш масалалар мажмуи тадқиқот предмети сифатида белгиланди.

Тадқиқотнинг мақсади ва вазифалари. Тадқиқотнинг мақсади мамлакатни модернизациялаш ва иқтисодиётни либераллаштириш шароитида коммунал хизмат кўрсатиш соҳаларини ташкил этиш ва бошқариш амалиётини, эришилган ижобий жиҳатлар, мавжуд муаммоларни мажмуавий тадқиқ этиш, ушбу йўналишда амалга оширилаётган ислохотлар самарадорлигини ошириш бўйича илмий таклиф ва амалий тавсиялар ишлаб чиқишдан иборат.

Тадқиқот вазифалари. Тадқиқот мақсадига эришиш учун битирув малака ишида қуйидаги вазифалар белгиланди:

- Хизмат кўрсатиш соҳаларини ривожлантиришнинг назарий асосларини очиб бериш;
- Республикамизда хизмат кўрсатиш соҳасини ривожлантиришнинг ҳуқуқий асосларини ўрганиш;

Наманган вилояти уй-жой ва коммунал хизмат кўрсатиш соҳасида олиб борилаётган ислохотлар натижаларини ўрганиш;

- Наманган вилоятида коммунал хизмат тўловлари тўлиқлигини таъминлаш бўйича таклифлар ишлаб чиқиш;

- Наманган вилоятида истеъмолчи-мижозларнинг коммунал хизмат тежамкорлигини ошириш бўйича таклифлар бериш;

- Коммунал хизмат кўрсатиш соҳаси бошқарув бўғинларига ахборот технологияларини жорий этиш орқали бошқариш самарадорлигини ошириш ва хизматлар соҳасини самарали бошқаришни такомиллаштириш бўйича таклиф ва тавсиялар ишлаб чиқиш.

Муаммони ўрганилганлик даражаси. Хизматлар соҳаси ва ундаги иқтисодий муносабатлар хорижлик олимлар Ф.Булдерстон, Б.Бошворч, Д.Уотерс, А.Вольф, С.Дункан тадқиқотларида кенг ўрин олган. Шунингдек, хизмат кўрсатиш тизимининг алоҳида соҳалари ҳамда миллий, тармоқ ва минтақавий тузилмаларда ривожланиши масалалари МДХ олимларидан Е.А.Громов, Л.Демидова, Е.Н.Жильцов, Л.М.Кликич, В.Б.Кондратьев, В.А.Мешков, В.Е.Николайчук, Ю.В.Свириденко ва А.И.Панов асарларида тадқиқ этилган.

Хизматлар соҳаларининг ташкилий, бошқарув, иқтисодий жиҳатлари, тармоқ хусусиятлари Ўзбекистонлик олимлар Т.И.Мардонқулов, Х.М.Маматқулов, Б.Т.Салимов, Ш.Тўйчиев, А.Н.Хамдамов, Х.Хусанов, Э.С.Файзиев, Қ.А.Чориев, Д.Суёнов, Н.Ўроқов ва бошқаларнинг илмий тадқиқотларида кенг ўрин олган.

Бироқ, иқтисодиётни модернизациялаш, диверсификациялаш шароитида хизмат кўрсатиш соҳасини самарали бошқариш масаласи мустақил тадқиқот сифатида ўрганилган эмас. Юқоридагиларни инобатга олиб, иқтисодиётни модернизациялаш шароитида Уйчи туманида хизмат кўрсатиш соҳасини ривожлантириш ва бошқариш муаммолари ушбу диплом иши мавзуси сифатида танланди.

Тадқиқотда қўлланилган услубларнинг қисқача тавсифи. Битирув малака ишини тайёрлаш жараёнида иқтисодий таҳлил ва синтез, диалектик, илмий абстракция, қиёслаш, статистик, монографик, баҳолаш усуллардан кенг фойдаланилди.

Тадқиқот натижаларининг назарий ва амалий аҳамияти. Тадқиқот ишида амалга оширилган таҳлиллар натижасида аниқланган Наманган вилоятида коммунал хизмат кўрсатиш соҳаларини ривожлантириш ва бошқариш билан боғлиқ муаммоларни бартараф этиш ҳамда истиқболда ушбу соҳани бошқаришни ривожлантириш юзасидан илгари сурилган таклифлар ташкил этади. Билдирилган таклиф ва тавсиялардан илмий тадқиқот ишларида, ўқув жараёнида ҳамда вилоятда коммунал хизматлар соҳасини ривожлантириш ва бошқариш самарадорлигини ошириш билан боғлиқ тадбирлар, ҳудудий дастурлар ишлаб чиқиш жараёнида фойдаланиш мумкин.

Битирув малака ишининг таркиби. Битирув малака иши кириш, 3 та боб, хулоса, фойдаланилган адабиётлар рўйхатидан ташкил топган.

I- БОБ. ИҚТИСОДИЁТНИ МОДЕРНИЗАЦИЯЛАШ ЖАРАЁНИДА ХИЗМАТ КЎРСАТИШ СОҲАЛАРИНИ РИВОЖЛАНТИРИШ ВА БОШҚАРИШНИНГ НАЗАРИЙ АСОСЛАРИ

1.1. I.1. Хизматлар соҳасининг ижтимоий-иқтисодий моҳияти

Хизмат кўрсатиш соҳаси турли иқтисодий, ижтимоий, сиёсий, табиий, қолаверса, маданий жараёнлар ўзаро боғлиқликда ривожланишининг ҳосиласи бўлиб, пировард натижада, инсон турмуш даражаси ва сифати яхшиланиб боришида ўз ифодасини топади. Хизматлар тўғрисидаги илмий қарашлар дастлаб классик иқтисодиёт назарияси намояндалари асарларида шаклланган эди. Соҳа мутахассис-олимлари “хизматлар” тушунчасининг моҳиятини очиш ҳамда уларнинг товар шаклидаги ноз-неъматлардан тубдан фарқ қилишини асослаш мақсадида инсон истеъмол қиладиган барча ноз-неъматларни икки турга: моддий ва номоддий ноз-неъматларга бўлганлар. Мазкур иқтисодий таълим назарийчилари барча хизматларни номоддий ноз-неъматлар сифатида қараб, фан тарихида илк бор “хизматлар” илмий тушунчасининг шаклланишига асос солганлар. Буюк иқтисодчи А. Смит (1723-1790) хизмат шаклидаги ноз-неъматларнинг иқтисодий мазмунини тўлароқ очиб бериш ҳамда уни мамлакат ижтимоий бойлигининг манбаи сифатида қараш муаммосини ҳал этиш мақсадида “унумли меҳнат” ва “унумсиз меҳнат” тушунчаларини киритган³. Унинг фикрига кўра, моддий маҳсулот, моддий неъмат яратадиган барча меҳнат турлари унумли меҳнат бўлиб, янги қиймат яратади. Бундан фарқли ўлароқ, хизмат кўрсатишда банд бўлганларнинг меҳнати унумсиз бўлиб, бу меҳнат янги қиймат яратмайди, балки моддий ишлаб чиқаришда яратилган қийматни ўзлаштириш учун хизмат қилади.

Классик иқтисодий таълимот намояндаларининг номоддий неъматлар ҳамда хизматлар тўғрисидаги тасаввурлари ва илмий қарашлари кейинги давр иқтисодчи олимлари тадқиқотларида ривожлантирилди ва мазмунан бойитилди. Жумладан, англиялик иқтисодчи А.Маршалл (1880-1959) хизматлар тўғрисида анча дадил ва мантқан асосланган фикрларни ўртага ташлади, натижада, хизмат кўрсатиш соҳасининг назарий асосларини шакллантиришга муносиб ҳисса қўшди⁴. У хизматларни меҳнатнинг номоддий, сезги органлари воситасида илғаб бўлмайдиган натижалари сифатида талкин қилган. Ушбу масалада А.Маршалл классик иқтисодий таълимот намояндалари фикрларидан узоқлашиб кетмаган бўлсада, хизматларнинг ижтимоий бойликни шакллантиришдаги ролини очиб беришда анча илғор фикрларни илгари сурди. У барча неъматларни моддий ва номоддий неъматларга бўлар экан, уларнинг ҳар бири мамлакатдаги ижтимоий бойликни шакллантиришда бирдай муҳим эканлигини исботлашга алоҳида эътибор қаратди. У инсон ҳаёт фаолиятида ва эҳтиёжларини қондиришида моддий ноз-неъмат (табиат инъом этган неъматлар, саноат ва қишлоқ хўжалигида банд бўлганлар ишлаб чиқарган маҳсулотлар ва х.к.) ларнинг ўта муҳим ва зарур эканлигини тўла эътироф этиш билан бир қаторда, кўз билан илғаб ёки бошқа сезги органлари ёрдамида ҳис этиб бўлмайдиган турли номоддий ноз-неъматлар ва хизматлар ҳам қатта аҳамиятга эга эканлигини алоҳида таъкидлаган.

Ҳаёт фаолияти ва турмуш кечириш тарзи моддий кўринишдаги неъматлар учун моддий қулайликлар яратади. Лекин, инсон учун, унинг ҳаёти учун у қандай даврда, қандай мамлакатда яшаётганлиги, ўша мамлакатдаги аҳвол, фуқаролик ва ҳарбий хавфсизликнинг таъминланганлиги, давлат мулкидан фойдаланиш ва бепул таълим олиш имкониятлари, суд томонидан ҳимояланиш ҳуқуқи кабилар ҳам ўта муҳим ҳисобланади. А.Маршаллнинг фикрича, айнан ана шу сабабли, ушбу неъматлар ҳам мамлакат ижтимоий бойлигини баҳолашда ўз ифодасини топиши лозим. Ушбу илмий қараш билан А.Маршалл “ижтимоий бойлик” тушунчасининг моҳиятини очишда ўзигача маълум бўлган назарияларни нисбатан ривожлантиришга муваффақ бўлди. Айнан шу ёндашув ҳозирги замон олимлари томонидан ҳам тан олинган⁵.

Хизматлар соҳаси ҳақидаги ҳозирги замон назарий билимларидаги дастлабки тасаввур ва илмий қарашлар аввалгиларидан мазмунан анча йироқлашиб кетди. Хизматлар соҳасининг ҳозирги кундаги

³ Смит А. Исследование о природе и причинах богатства народов. Пер. с англ. Е.М.Майбурда. - М.: 1993, с. 152.

⁴ Маршалл А. Принципы экономической науки., Т. Перс англ.- М.: Прогресс, 1993, Т.2, с. 259.

⁵ Масалан, Э.М.Агабабян, И.Н. Пузин "Ишлаб чиқариш муносабатлари. такрор ишлаб чиқаришнинг ижтимоий бойлигини иитенсивлаштириш, иқтисодий усишнинг асосий омили сифатида-меҳнатга лаёқатлилиқнинг умумий ривожланиши, даражаси, ҳолати каби курсаткичлар натижа қуринишида наюён булади" деб таъкидлайди. (Э.М.Агабабян, И.Н. Пузин . Производство-потребление. -М.: Экономика, 1991, 18-6.)

улкан иқтисодий салоҳияти ҳамда мамлакат миллий иқтисодиётидаги мавқеи ва ушбу соҳа ҳақидаги назарий билимлар бир неча асрлар давомидаги эволюцион ривожланишнинг натижасидир.

Хизматлар жаҳмиёт тараққиётида муҳим аҳамиятга эғалигига қарамасдан, мазкур соҳанинг назарий масалалари махсус адабиётларда ҳозиргача етарлича ёритилмаган, “хизмат” тушунчаси, унинг иқтисодий моҳияти соҳа олимлари томонидан тўлиқ очиб берилмаган, натижада, ҳатто амалдаги қонунчиликда ҳам аниқ изоҳланмаган. Ушбу қонуният айрим олимлар томонидан ҳам эътироф этилган. Масалан, В.А.Кабатова буни алоҳида таъкидлаб, дейдики, муҳимлиги ва аҳамиятлилиги қарамасдан, қонунчиликда хизмат кўрсатишнинг аниқ тушунчаси хали ҳам изоҳланмаган⁶.

Иқтисодий назарияга оид дарслик ва бошқа китобларда⁷ ҳам масалага етарли даражада эътибор берилмаган. Хар бир масаланинг назарий ечими бўлмаса, уни амалий жихатдан ривожлантириш қийин кечади, албатта.

Хизматнинг моҳиятига доир муаммоларни ҳисобга олган ҳолда айрим сўзларнинг луғавий маъносига тўхталишни мақсадга мувофиқ, деб топдик. “Ўзбекча - русча луғат”да “хизмат - хизмат қилиш, иш, хизматга (ишга)оид”⁸, деб кўрсатилган. “Ўзбек тилининг изоҳли луғати”да эса, хизмат; иш, лавозим; хизмат кўрсатиш; ёрдам, деб қайд этилган, “Хизмат” ибораси бир неча мазмунда қўлланилиши эътироф этилган: 1. Бирор иш ёки меҳнат билан шуғулланиш; бирор ишни бажариш; иш, меҳнат. 2. Бировнинг ишини бажариш, яхшилик қилиш; яхшилик. 3. Бирор ташкилот ёки муассасада бажариладиган иш; вазифа; лавозим. 4. Иш, вазифа, функция. 5. Иш, топшириқ, вазифа. 6. Армия сафида бўлиш, харбий мажбуриятни ўташ⁹. В.И.Даль томонидан тузилган луғатда “хизмат” тушунчаси қуйидагича талқин этилган: хизмат курсатиш, ёрдам, имтиёз, кўмак, қунглини топмоқ, истагини бажо келтирмоқ¹⁰. Бироқ, ушбу луғатларда келтирилган талқинларда “хизмат” тушунчасининг моҳияти тўлиқ ифодаланмаган. “Ўзбек тилининг изоҳли луғати”да хизмат инсоннинг иқтисодий фаолияти эканлиги эътироф этилган бўлишига қарамасдан, унинг ўзига хос хусусиятлари ҳамда бошқа иқтисодий фаолият турларидан нималари билан тўлиқ фарқлиниши асослаб берилмаган.

“Хизмат” тушунчаси иқтисодий категория сифатида инсоннинг меҳнат фаолияти, харакати билан бир қаторда, хизматнинг хусусиятларини, меҳнат фаолиятининг бошқа турларидан қандай фарқи борлигини, аҳамиятини ҳам ифодалаши лозим, деб ўйлаймиз.

Махаллий олимларимиздан профессор Ж. М. Курбонов “хизмат” тушунчасининг моҳиятига алоҳида тўхталиб, қуйидаги фикрларни билдирган: “Хизмат инсон(лар)нинг инсон(лар)га яхшилик, эзгулик, манфаат келтириши йўлидаги харакатидир”¹¹. Ушбу таърифда хизматлар бир гуруҳ инсонлар, яъни ишлаб чиқарувчиларнинг иккинчи гуруҳ инсонларга, яъни истеъмолчиларга яхшилик қилиши, аниқроғи, уларнинг эҳтиёжини қондириш мақсадида амалга оширилган харакати сифатида қаралган. Албатта, хар қандай хизмат ҳам уни ишлаб чиқарувчи субъектнинг маълум бир ақлий ёки жисмоний интилишлари, харакати ёрдамида яратилади ва шу тақдирдагина истеъмолчига буюмлашмаган неъмат сифатида таклиф этилади. Истеъмолчи ушбу неъмат орқали ўзининг маълум бир эҳтиёжини қондиради, яъни фойда кўради. Ушбу нуқтаи назардан хизмат кўрсатиш, яъни хизматни ишлаб чиқариш ва уни истеъмолчига таклиф этиш, ишлаб чиқарувчининг истеъмолчига нисбатан яхшилиги, эзгулиги, деб қараш ўринли.

Инсоннинг хар томонлама ривожланишини таъминлаш ҳам моддий ишлаб чиқаришда, ҳам номоддий ишлаб чиқаришда, шу жумладан, хизматлар соҳасида амалга оширилади. Меҳнат маҳсулоти ва унинг натижасини фақат буюмлаштирилган деб тушуниш, фикримизча, нотўғри. Маҳсулот ишлаб чиқариш жараёнида хизматлар зарур иқтисодий воқелик сифатида юзага келади ҳамда ўзининг қиймат ва истеъмол қийматига эга бўлади. Бироқ, ижтимоий-маданий соҳадаги хизматларнинг қўпчилигига истеъмолчилар томонидан бевосита ҳақ тўланмайди, яъни бепул хизмат кўрсатилади.

⁶ Кабатова В.А. Возмездное оказание услуги. //Гражданский кодекс РФ.Ч.2:Комментарий. - М., 1996, с.392.

⁷ Ўлмасов А., Вахобов А. Иқтисодиёт назарияси. Дарслик.- Т.: Шарқ. 2006, 480б.; Умаров У Иқтисодиёт назарияси. Уқув қўлланма. - Т.: Мерос, 2004. 400б.; Шодмонов ва бошқалар. Иқтисодиёт назарияси. Дарслик. - Т.: 2002. 405 б.; Расулов М. Бозор иқтисодиёти асослари. - Т.: Ўзбекистон, 1999.

⁸ Узбекско-русский словарь. - Т.: УСЭ Бошредакцияси. 1988, с.519

⁹ Ўзбек тилининг изоҳли луғати. - Т.: “Ўзбекистон миллий энциклопедияси” Давлат илмий нашриёти, 2008, тўртинчи жилд, 606,395-396-б.

¹⁰ Даль В.И. Толковый словарь великорусского языка. 2-е изд. Т. IV. - М., 1882, с.512.

¹¹ Курбонов Ж.М. Хизмат, хизмат кўрсатиш, сервис. //Самарқанд, Servis. Ilmiy-ommobor jurnal, 2009 йил, I-сон, 56-6

Демак, бундан шундай хулоса қилишимиз мумкинки, ҳозирги кунда хизмат кўрсатиш соҳасидан олинган меҳнат натижалари асосида товар шаклининг ўзига хос хусусиятлари ва унда бозор муносабатлари элементларидан фойдаланиш масалалари ётади. Шундай қилиб, хизмат кўрсатиш соҳаси бир қатор ўзига хос умумий белгиларга эга бўлган алоҳида тармоқлар ва фаолият соҳаларининг ягона мажмуаси, деб ҳисобласак бўлади. Хизмат кўрсатиш соҳасининг таркибий қисмлари, албатта, ўзига хос хусусиятларга эга. Мисол учун, спорт, авваламбор, ўзининг санокли ишлаб чиқариш таснифига эга. Унинг иқтисодий ҳаракат қилиш механизмини қаттиқ тартибга солиш имкони йўқ. Аксинча, маданий оқартув муассасаларида тижорат ҳисоб-китоблари элементлари иқтисодий нормативлар режалаштиришнинг мақсадли-дастурли усулларида фойдаланиш имкониятлари мавжуд.

Шуни алоҳида таъкидлаш жоизки, айнан хизмат кўрсатиш соҳаси жамиятнинг ривожланиш даражасини нафақат унинг ишлаб чиқариш кучлари даражасида, балки маънавий ва маърифий ҳолатини инобатга олган ҳолда эгаллади, десак хато бўлмайди. Хизмат кўрсатиш кишилиқ жамияти пайдо бўлгандан бошлаб инсон кундалиқ фаолиятида узлуксиз тараққиётни таъминлаш, уни такомиллаштириш борасида доимий ҳаракатда, ундан ва шу асосда барча эҳтиёжларни қондиришга эришиш мақсадида фойдаланиб келинган. Хизматни фалсафий категория сифатида қараб, унинг жараён эканлигини, жараённи эса ҳаракат деб билиб, оддий эмас, балки инсоният жамияти ривожланишига, раванқ топишига қаратилган ҳаракат деб, билиш лозим.

1.2. Республикада хизмат кўрсатиш соҳасини ривожлантиришнинг ҳуқуқий асослари

Жамият тараққиётининг ҳозирги босқичида иқтисодиёт нафақат ишлаб чиқариш, балки минглаб хизмат турларини мужассамлайдиган соҳалар мажмуига айланди. Мамлакатимизда изчиллик билан амалга оширилаётган иқтисодий ислохотларнинг пировард натижаси сифатида вужудга келаётган янги иқтисодий муносабатлар хизмат кўрсатиш соҳасини янада ривожлантириш учун қулай имкониятлар яратди. Миллий иқтисодиётни жадал суръатлар билан ривожлантираётган, аҳоли турмуш даражаси ҳамда сифатини яхшилашда юқори самара бераётган ушбу соҳа ижтимоий ва халқаро меҳнат тақсимотининг, иқтисодиётнинг асосий таркибий қисмларидан бири ҳисобланади. У бошқа тармоқларнинг ривожланишига, янги иш ўринларини яратишни мувофиқлаштиришга, янги технологияларни жорий этиш ва такомиллаштиришга, миллий иқтисодиётни бир бутун ва унинг минтақаларида хусусий тадбиркорлик тараққиётини жадаллаштиришга, рақобатбардошлигини оширишга имкон яратади.

Мамлакатимизда хизмат кўрсатиш ва сервис соҳаси ривожланишига мустақилликнинг дастлабки йиллариданоқ асосий давлат сиёсати даражасида қаралди. Мамлакатимизда хизматлар бозори хизматларнинг янги истиқболли турлари – туризм, банк–молия, суғурта, ахборот–коммуникация хизматлари ва бошқаларни ривожлантириш ҳисобига такомиллашиб бормоқда. Оилаларни мураккаб маиший техника, компьютерлар ва шахсий автотранспорт билан таъминлашнинг кескин ошириш, уларга кўрсатилаётган хизматларнинг тобора кўпайишига имкон яратди. Шу билан бирга, Ўзбекистон Республикаси Олий мажлисининг мазкур йўналишга таалуқли қонун ва кодекслари, Ўзбекистон Республикаси Президентининг соҳа оид қатор Фармонлари ишлаб чиқилиб ҳаётга тадбиқ этилди.

Президентимиз И.Каримовнинг 2011 йилда мамлакатнинг ижтимоий – иқтисодий ривожлантириш яқунлари 2012 йилда иқтисодий ислохотларни чуқурлаштиришнинг энг муҳим устувор йўналишларига бағишланган нутқларида “Вазирлар Маҳкамаси бир ой муддатда хизмат кўрсатиш ва сервис соҳаларини ривожлантириш бўйича 2012-2016-йилларга мўлжалланган дастур лойиҳасини тасдиқлаш учун киритиши, бунда мамлакатимиз ялпи ички маҳсулоти таркибида бу соҳанинг улуши 54-56 фоизга етказилишини назарда тутиш¹²” деб бу соҳага ўз эътиборларини қаратганлигини кўришимиз мумкин.

Шу муносабат билан Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2012 йил 10 майда қабул қилинган “2012-2016 йилларда Ўзбекистон Республикасида хизмат кўрсатиш соҳасини ривожлантириш дастури тўғрисида”ги қарори ушбу соҳани янада ривожланишига туртки бўлди. Ўзбекистон Республикаси Президенти Ислоҳ Каримов 2014-йилда мамлакатимизни

---

¹² Президент Ислоҳ Каримовнинг 2011 йилда мамлакатимизни ижтимоий-иқтисодий ривожлантириш яқунлари ва 2012 йилга мўлжалланган энг муҳим устувор йўналишларга бағишланган Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг мажлисидаги маърузасидан. Халқ сўзи, 2012 йил 21 январ.

ижтимоий-иқтисодий ривожлантириш якунлари ҳамда 2015-йилга мўлжалланган иқтисодий дастурнинг энг муҳим устивор йўналишларига бағишланган Вазирлар Маҳкамасининг йиғилишида бу масалага алоҳида тўхталиб “2014 йилда бозор хизматлари кўрсатиш ҳажми 15,7 фоизга ўсди, уларнинг ялпи ички маҳсулот таркибидаги улуши эса 53 фоиздан 54 фоизга ошди. Бугунги кунда иқтисодиётда банд бўлган аҳолининг 50 фоиздан ортиғи ушбу тармоқда меҳнат қилмоқда. Ҳар йили яратилаётган янги иш ўринларининг, авваламбор, касб-ҳунар коллежлари битирувчилари учун ташкил этилаётган иш ўринларининг учдан бир қисмидан кўпроғи айнан мазкур соҳа ҳиссасига тўғри келмоқда”¹³ деб таъкидладилар.

Ҳозирги кунда мамлакатимизда хизмат кўрсатиш соҳасининг ривожланишига ва бу соҳада кўшимча иш ўринларини ташкил этиш учун шароитлар яратилаётганлига гувоҳ бўлишимиз мумкин.

Ҳозирги кунда мамлакатимизда хизматларнинг юқори технологияларга асосланган ва бозор иқтисодиётига хос бўлган турлари жадал суръатлар билан ривожланмоқда. Жумладан, Президентимизнинг 2014-йилда мамлакатимизни ижтимоий-иқтисодий ривожлантириш якунлари ҳамда 2015-йилга мўлжалланган иқтисодий дастурнинг энг муҳим устувор йўналишларига бағишланган Вазирлар Маҳкамасининг мажлисидаги маърузаларида хизматлар таркиби ҳам тубдан ўзгариб бораётганлигига алоҳида эътибор қаратиб “Мобиль алоқа, юқори тезликда ишлайдиган интернет, кабелли телевизион алоқа, масофавий банк хизматлари, қишлоқ хўжалиги техникаси, автомобиллар ва технологик ускуналарни таъмирлаш ва уларга хизмат кўрсатиш каби замонавий юқори технологиялар асосидаги хизмат турлари аҳоли ўртасида тобора оммалашиб бормоқда.

Сўнги беш йилда анъанавий маиший ва коммунал хизматлар улуши 16 фоиздан 9,5 фоизга тушди, юқори технологиялар асосидаги хизматлар улуши эса 21,2 фоизга қадар кўтарилди.

Юқори технологияларга асосланган хизматлар орасида кейинги йилларда алоқа ва ахборотлаштириш хизматлари бошқа соҳаларга нисбатан жадал ривожланаётганини алоҳида таъкидлаш жоиз. Ушбу хизматлар ҳажми сўнги беш йилда 3,3 баробар, ўтган йили эса 24,5 фоизга ўсди”¹⁴ деб таъкидладилар.

Шу билан бирга, Президентимиз маърузасида, мамлакатимизда, айниқса, қишлоқ жойларда хизмат кўрсатиш ва сервис соҳасида ҳали-бери фойдаланилмаётган катта резерв ва имкониятлар мавжудлигини тан олишимиз ҳамда бунга алоҳида эътибор қаратишимиз зарурлиги белгилаб “Айни пайтда қишлоқ жойларда хизматлар соҳаси ҳали-бери етарлича ривожланмаганини ҳам айтиш жоиз. Қишлоқда аҳоли жон бошига тўғри келадиган хизматлар кўрсатиш ҳажми шаҳардагидан ҳали-ҳамон сезиларли даражада ортда қолмоқда. Айни пайтда қишлоқ жойларда алоқа хизмати, банк-молия ва коммунал хизматлар соҳасини ривожлантириш учун катта салоҳият мавжудлигини ҳам унутмаслик даркор”¹⁵ деб кўрсатиб ўтдилар.

Ўзбекистон Республикаси Президенти Ислом Каримовнинг “2012-2016 йилларда Ўзбекистон Республикасида хизмат кўрсатиш соҳасини ривожлантириш дастури тўғрисида”ги қарори мамлакатимизда хизмат кўрсатиш соҳаси янада ривожланишига кенг имкониятлар яратди.

Қайд этиш лозимки, ушбу қарорга асосан мамлакатимизда хизмат кўрсатиш соҳасини ривожлантиришнинг аниқ йўналтирилган комплекс чора-тадбирларни амалга ошириш натижасида хизмат кўрсатиш соҳасининг ялпи ички маҳсулотдаги улуши 2005 йилдаги 38,7 фоиздан, 2011 йилда 52 фоиздан, 2014 йилда 54 фоиздан зиёдга ўсди.

Хизматларнинг ахборот-коммуникация, банк, суғурта, лизинг, сайёҳлик-экскурсия ва бошқа замонавий юқори технологик ва бозор иқтисодиётига мос хизмат турлари илдам суръатлар билан ривожланмоқда.

Хизмат кўрсатиш соҳасини жадал ривожлантириш, авваламбор қишлоқ жойларда кўрсатилаётган хизматларнинг турини кенгайтириш ҳамда сифатини яхшилаш ва бунинг асосида

---

¹³ Каримов И.А. “2015 йилда иқтисодиётимизда туб таркибий ўзгаришларни амалга ошириш, модернизация ва диверсификация жараёнларини изчил давом эттириш ҳисобидан хусусий мулк ва хусусий тадбиркорликка кенг йўл очиб бериш – устувор вазифамиздир. Халқ сўзи. 2015 й. 17 февраль.

¹⁴ Каримов И.А. “2015 йилда иқтисодиётимизда туб таркибий ўзгаришларни амалга ошириш, модернизация ва диверсификация жараёнларини изчил давом эттириш ҳисобидан хусусий мулк ва хусусий тадбиркорликка кенг йўл очиб бериш – устувор вазифамиздир. Халқ сўзи. 2015 й. 17 февраль.

¹⁵ Каримов И.А. “2015 йилда иқтисодиётимизда туб таркибий ўзгаришларни амалга ошириш, модернизация ва диверсификация жараёнларини изчил давом эттириш ҳисобидан хусусий мулк ва хусусий тадбиркорликка кенг йўл очиб бериш – устувор вазифамиздир. Халқ сўзи. 2015 й. 17 февраль.

мамлакат иқтисодиётини барқарор ва шиддатли ривожлантиришда, аҳолининг бандлигини таъминлаш, даромадини кўпайтириш ва фаровонлигини юксалтиришда хизмат кўрсатиш соҳасининг роли ҳамда аҳамиятини ошириш хозирги кундаги долзарб масалалардан бирига айланмоқда.

2012 йилда қабул қилинган “2012-2016 йилларда Ўзбекистон Республикасида хизмат кўрсатиш соҳасини ривожлантириш Дастури” ўз ичига қуйидагиларни олган:

2016 йилгача мамлакатимизнинг ялпи ички маҳсулотида хизмат кўрсатиш соҳасининг улуши 55 фоизгача оширилишини назарда тутадиган 2012-2016 йилларда Ўзбекистон Республикаси бўйича хизмат кўрсатиш соҳасининг асосий турларини ривожлантиришнинг мақсадли параметрлари;

2012-2016 йилларда Ўзбекистон Республикаси минтақалари бўйича хизмат кўрсатиш соҳасини ривожлантиришнинг мақсадли параметрлари;

2012-2016 йилларда Ўзбекистон алоқа ва ахборотлаштириш агентлиги томонидан кўрсатиладиган янги хизмат турларини ривожлантиришнинг прогноз параметрлари белгиланган.

Хизмат кўрсатиш соҳасини ривожлантириш Дастури мақсадли параметрларининг белгиланган муддатларда сифатли ҳамда тўлиқ ҳажмда амалга оширилиши юзасидан шахсий жавобгарлик тегишли давлат ва хўжалик бошқаруви идораларининг, корхоналар ва ташкилотларнинг раҳбарлари зиммасига юклатилган.

Шунингдек, Қорақалпоғистон Республикаси Вазирлар Кенгаши, вилоятлар ва Тошкент шаҳар ҳокимликлари, Ўзбекистон Республикаси Иқтисодиёт вазирлиги билан келишилган ҳолда қуйидагиларни ишлаб чиқди:

2012-2016 йилларда хизмат кўрсатиш соҳасини шаҳарлар, туманлар ва хизмат турлари бўйича ривожлантиришнинг ҳудудий дастурлари;

2012-2016 йилларда хизмат кўрсатиш соҳасини ривожлантиришнинг ҳудудий дастурларини амалга ошириш бўйича чора-тадбирлар комплекси.

Хизмат кўрсатиш соҳасини ривожлантиришнинг ҳудудий дастурлари ва уларни амалга ошириш бўйича комплекс чора-тадбирларни ишлаб чиқишда эса қуйидагиларга алоҳида аҳамият берилган:

- хизмат кўрсатиш соҳаси таркибини янада такомиллаштириш, аҳоли талабгор бўлган замонавий хизмат турлари билан бозорни жадал ривожлантириш ва тўлдиришга;

- шаҳар ва қишлоқ аҳоли пунктлари ҳудудларининг қурилишини режалаштиришда тасдиқланган меъёрлардан келиб чиққан ҳолда минтақалар аҳолисига турли ижтимоий ва коммунал-маиший хизмат кўрсатиш сифатини ошириш ва улардан фойдаланиш имкониятларини кенгайтириш;

- биринчи навбатда қишлоқ аҳоли пунктларида хизмат кўрсатиш корхоналарини ривожлантириш, хизмат кўрсатиш соҳасига оилавий тадбиркорлик субъектлари ҳамда ихтисослашган касб-хунар коллежлари ва олий таълим муассасалари битирувчилари ичидан ёшларни кенг жалб этиш.

Ушбу дастурга мувофиқ Ўзбекистон Республикаси Иқтисодиёт вазирлиги, Молия вазирлиги, Марказий банкнинг Ўзбекистон Республикаси ҳудудлари бўйича “Микрокредитбанк” ОАТБ маблағлари ҳисобидан 2012-2016 йилларда хизмат кўрсатиш соҳасини ривожлантиришга йўналтириладиган имтиёзли кредитлар ажратилиши белгиланган. Ушбу кредит ресурслари асосан қуйидагиларга йўналтириши режалаштирилган:

- ажратиладиган имтиёзли кредит ресурслари хизмат кўрсатиш соҳасининг янги объектларини барпо этишга, шунингдек хизмат кўрсатишга ихтисослаштирилган амалдаги тадбиркорлик субъектларини техник ва технологик жиҳозлашга (қайта жиҳозлашга) мақсадли тарзда йўналтирилади;

- имтиёзли кредит ресурсларини олиш учун устувор ҳуқуқ қишлоқ жойларда хизмат кўрсатаётган тадбиркорлик субъектларига берилади.

1.3 Ўзбекистонда хизмат кўрсатиш соҳасининг ривожланиши

Иқтисодиётни модернизациялаш шароитида, мамлакатимизда айни пайтда, хизматлар кўрсатиш ва сервис соҳасини жадал суръатда ривожлантириш имкониятлари босқичма-босқич амалга оширилмоқда. Мамлакат ҳудудлари бўйича олганда ҳам аҳолига хизмат кўрсатиш даражаси ва сифатида сезиларли даражада ривожланмоқда. Мамлакатимиз иқтисодиётини диверсификация қилиш ва таркибий ўзгартириш бўйича аниқ йўналтирилган комплекс чора-

тадбирларни амалга ошириш натижасида хизмат кўрсатиш соҳасининг ялпи ички маҳсулотдаги улуши, 2000 йилда 37 фоизни, 2005 йилда 38,7 фоизни, 2010 йилда 49 фоизни, 2011 йилда 50,5 фоизни, 2012 йилда 52 фоизни ҳамда 2013 йилда 53 фоизни ташкил қилди. Ахборот-коммуникация, банк, суғурта, лизинг, сайёҳлик- экскурсия ва бошқа замонавий юқори технологик ва бозор иқтисодиётига мос хизмат турлари илдам суръатлар билан ривожланмоқда.

Хизматлар кўрсатиш соҳасини ривожлантириш даражасини янада ошириш, аҳолига янги замонавий ва сифатли хизмат турлари кўрсатиш, иқтисодий ўсишни таъминлаш ва аҳоли, биринчи навбатда, қишлоқ жойларида бандлик масаласини ҳал этишда хизматлар кўрсатиш соҳасининг ролини кучайтириш мақсадида: Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2013 йил 17 апрель, ПҚ-1957-сон қарори тасдиқланди. Қарорда такидланганидек, 2013 - 2016 йилларда қишлоқ жойларда хизмат кўрсатиш ва сервис соҳасини жадал ривожлантириш юзасидан қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида хизмат кўрсатиш ва сервис соҳаси объектларини барпо этиш учун қишлоқ аҳоли пунктларидаги давлат мулки бўлган ва фойдаланилмаётган бинолар ва хоналарни тадбиркорлик субъектларига беришни назарда тутилган. Ушбу қарорда белгиланган вазифалар ижросини таъминлаш ва бу борада амалга ошириладиган ишлар мунтазам равишда ҳукумат даражасида муҳокама қилиниб, банк тизимига юклатилган вазифалар ижросини таъминлашга алоҳида эътибор қаратилмоқда. Мазкур қарорнинг ижроси доирасида 2013-2016 йилларда қишлоқ жойларда хизмат кўрсатиш соҳасида фаолият юритувчи тадбиркорлик субъектларига 406,4 млрд. сўм миқдорида, шу жумладан, 2014 йилда 90,8 млрд. сўм миқдорида кредит маблағлари ажратиш кўзда тутилган. Шу билан бир қаторда, 2013-2016 йиллар даврида ўз вақтида солиқлар ва бошқа мажбурий тўловларни тўлайдиган, солиқ ва статистика органларига ҳисоботларни топширадиган, шунингдек, ўсиш ва рентабелликнинг барқарор суръатларини таъминлайдиган қишлоқ жойларда хизматлар кўрсатадиган кичик тадбиркорлик субъектларининг молия-хўжалик фаолияти текширувлардан холи этилди.

Хусусан, Давлатимиз раҳбари ташаббуслари билан мамлакатимизда ишбилармонлик муҳитини янада такомиллаштириш, тадбиркорлик фаолиятини амалга ошириш учун қулай шароитлар яратиш, кичик бизнес ва хусусий тадбиркорликни жадал ривожлантириш борасида кенг қўламли ислохотлар амалга оширилмоқда.

Иқтисодиётни модернизация ва диверсификация қилиш ҳамда кичик бизнес ва хусусий тадбиркорликни қўллаб-қувватлашга йўналтирилган ижтимоий-иқтисодий устувор йўналишларнинг босқичма-босқич амалга ошириш орқали мамлакатимизда хизмат кўрсатиш ва сервис соҳасини юқори суръатларда ривожлантириш таъминламоқда.

Мамлакатимизда ишбилармонлик муҳитини яхшилаш борасида олиб бораётган ишларимиз халқаро иқтисодий ташкилотларнинг рейтингларида ўзининг ижобий ифодасини топмоқда. Ўтган йилнинг октябрь ойида Жаҳон банки «Бизнес юритиш» рейтингини эълон қилди. Ана шу рейтингда Ўзбекистон фақат бир йилнинг ўзиде 16 поғонага кўтарилиб, 87-ўринни эгаллади.

Шуни алоҳида қайд этиш керакки, «янги бизнесни қўллаб-қувватлаш» деб аталадиган мезон бўйича мамлакатимиз айни пайтда жаҳонда 42-ўринни, тузилган шартномалар ижросини таъминлаш бўйича 32-ўринни, иқтисодий ночор корхоналарга нисбатан қўлланадиган банкротлик тизимининг самарадорлиги бўйича 75-ўринни эгаллаб турибди. «Кичик бизнес субъектларига кредит бериш» деб номланадиган кўрсаткич бўйича Ўзбекистон сўнгги уч йилда 154-ўриндан 42-ўринга кўтарилди ва ўтган йилнинг ўзиде рейтингини 63 позицияга яхшилади.

Жаҳон банкнинг маърузасида Ўзбекистон кейинги йилларда тадбиркорлик фаолияти учун ишбилармонлик муҳитини яхшилаш соҳасида энг яхши натижаларга эришган дунёдаги ўнта давлат қаторидан жой олгани қайд этилган.

2015 йилда иқтисодиётимизни таркибий ўзгартириш ва диверсификация қилишни чуқурлаштириш, бандликни таъминлаш, аҳолини даромади ва ҳаёт сифатини оширишнинг муҳим омил ва йўналишларидан бири бўлган хизмат кўрсатиш ва сервис соҳасини жадал ривожлантириш борасидаги тизимли ишлар натижасида ялпи ички маҳсулот ўсишининг ярмидан кўпи хизмат кўрсатиш соҳаси ҳиссасига тўғри келгани бу тармоқнинг иқтисодиётимиздаги ўрни ва таъсири нақадар катта эканини кўрсатади.

Бугунги кунда хизмат кўрсатиш соҳасининг ялпи ички маҳсулотдаги улуши 2010 йилдаги 49 фоиздан 54,5 фоизга етди. Жами банд аҳолининг ярмидан кўпи ушбу соҳада меҳнат қилмоқда. Банк, суғурта, лизинг, консалтинг ва бошқа турдаги бозор хизматлари барқарор суръатлар билан ривожланмоқда, улар хусусий сектор ва кичик бизнес ривожига хизмат қилмоқда. Хизмат кўрсатиш соҳасида 80 минг 400 та кичик бизнес субъекти фаолият юритмоқда ва бу хизмат кўрсатиш соҳаси корхоналари умумий сонининг 80 фоиздан ортигини ташкил қилади.

Қишлоқ ва туманларимизда хизмат кўрсатиш соҳасини изчил ривожлантиришга алоҳида эътибор қаратилмоқда. Қишлоқ жойларда хизмат кўрсатиш ва сервис соҳасини янада жадал ривожлантириш дастури доирасида сўнгги уч йилда 22 минг 800 дан ортиқ лойиҳа амалга оширилди, кўрсатилаётган хизматлар ҳажми 1,6 баробар, қишлоқда бир кишига тўғри келадиган хизматлар ҳажми 1,5 баробар ошди¹⁶.

Бу борада хизматлар таркиби ҳам тубдан ўзгариб бораётганини таъкидлаш жоиз. Мобиль алоқа, юқори тезликда ишлайдиган интернет, кабелли телевизион алоқа, масофавий банк хизматлари, қишлоқ хўжалиги техникаси, автомобиллар ва технологик ускуналарни таъмирлаш ва уларга хизмат кўрсатиш каби замонавий юқори технологиялар асосидаги хизмат турлари аҳоли ўртасида тобора оммалашиб бормоқда.

Иқтисодиётимиз ва жамиятимиз ҳаётида ахборот-коммуникация технологияларининг алоҳида ва муҳим ўрин тутишини ҳисобга олиб, Республикаимизда 2013-2020 йилларда Ўзбекистон Республикасининг Миллий ахборот-коммуникация тизимини ривожлантириш комплекс дастури қабул қилинди. Ушбу дастур доирасида амалга оширилаётган лойиҳалар мамлакатимизда барча автомат телефон станцияларини рақамли тизимга ўтказишни яқунлаш учун замин яратди. Бу эса халқаро ахборот тармоқларидан фойдаланиш тезлигини сезиларли даражада ошириш имконини берди. Хизмат кўрсатиш бўйича 13 мингдан ортиқ корхона, жумладан, савдо-маиший комплекслар, минибанклар ва суғурта компаниялари филиаллари ва бошқа корхоналар ташкил этилди.

Хизмат кўрсатиш соҳасида замонавий хизмат турлари улушининг ортиши билан боғлиқ равишда сифат ўзгаришлари кузатилмоқда. Алоқа ва ахборотлаштириш хизматлари йилига ўртача 132,7 фоизлик ўсиш суръати билан 3,1 баробар ўсди. Телекоммуникация тармоқлари, алоқа каналлари, Интернет тармоғига жамоавий уланиш шохобчалари, кабель ва эфир-кабель телевидениеси хизматлари, рақамли технологиялар билан жиҳозланган ахборот инфратузилмалари тобора кенгайиб бормоқда. Аҳоли, жумладан, мамлакатимизнинг олис ҳудудларида яшаётган аҳолининг ахборот-коммуникация технологиялари хизматларидан фойдаланиш имкониятини кенгайтириш масаласига алоҳида эътибор қаратилмоқда.

Хулоса қилиб айтадиган бўлсак, мамлакатимизда қишлоқ жойларда хизмат кўрсатиш ва сервис соҳасини жадал ва мувозанатлашган тарзда ривожлантириш, қишлоқ аҳолисининг замонавий юқори технологик ва бозор хизмат турларидан фойдаланиш имкониятларини кенгайтириш, шу соҳани ривожлантириш тараққиётида аҳолини иш билан бандлик даражасини ошириш масаласи хозирги кундаги устувор вазифалардан бири бўлиб қолмоқда.

---

¹⁶ Каримов И.А. “Бош мақсадимиз – мавжуд қийинчиликларга қарамасдан, олиб бораётган ислохотларни, иқтисодиётимизда таркибий ўзгаришларни изчил давом эттириш, хусусий мулкчилик, кичик бизнес ва тадбиркорликка янада кенг йўл очиб бериш ҳисобидан олдинга юришдир”. “Халқ сўзи” газетаси. 2016 йил. 15 январ.

II-БОБ. НАМАНГАН ВИЛОЯТИДА КОММУНАЛ ХИЗМАТ КЎРСАТИШ СОҲАСИНИ САМАРАЛИ ТАШКИЛ ЭТИШ ВА РИВОЖЛАНТИРИШ

2.1. Наманган вилояти уй-жой ва коммунал хизмат кўрсатиш соҳасида олиб борилаётган ислохотлар таҳлили

Ўзбекистон Республикаси Биринчи Президентининг 2005 йил 10 февралдаги ”Уй-жой мулкдорлари ширкатлари фаолиятини такомиллаштириш борасидаги кўшимча чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПҚ-3-сонли қарорини вилоятда бажарилишини таъминлаш мақсадида 2005 йил 15 февралда вилоят ҳокимининг 40-сонли қарори қабул қилиниб, тадбирлар режаси ишлаб чиқилган.

Вилоятда жами 1116 та кўп қаватли уйлар мавжуд шундан, 1012 та уйлар ва ундаги 32355 та хонадонлар 273 та хусусий уй жой мулкдорлари (ХУЖМШ) ширкатлари фаолият олиб бормоқда. ХУЖМШларнинг бошқарувидаги кўп қаватли уй-жойларининг сонини мақбуллаштирилиши натижасида вилоят бўйича 1 та ширкатга ўртача 4 тадан тўғри келмоқда.

Вилоятда 52 та авария-диспетчерлик хизматларини амалга оширувчи (АДС) фаолият кўрсатмоқда. Улар билан жами 244 та шартнома тузган. Вилоятда 13 та хусусий мукамал ва жорий таъмирлаш ишларини амалга оширувчи хусусий бошқарув компаниялари билан 180 та ширкатлар шартнома имзолаганлар.

2015-2016 йиллар куз-киш мавсумида жами 675 та кўп-қаватли турар жойларда жорий таъмирлаш ишлари амалга ошириш режалаштирилиб, йил якуни билан белгиланган режа 100,0 фоизга бажарилди.

Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2015 йил 7 январдаги “2015 йилда қишлоқ жойларида намунавий лойиҳалар бўйича яқка тартибдаги уй-жойлар қуриш дастури ва 2016 йил учун асосий қурилиш параметрлари” тўғрисидаги ПҚ-2282 сонли қарорига мувофиқ 2015 йилда 23 янги массивлар барпо этилиб, уларда умумий майдони 79,1 минг кв.метрни ташкил этадиган 848 та замонавий уйлар қурилиши кўзда тутилган. Мазкур уйларда истиқомат қилувчи аҳолига хизмат кўрсатадиган 7 та ижтимоий ва бозор инфратузилмаси объектлари яратилади.

Шунингдек, ташқи муҳандислик ва инфратузилма объектларидан, 19,6 км ичимлик суви, 19,3 км электр ва 20,1 км газ тармоқлари ҳамда 17,3 км ички йўллар қурилиши белгиланган.

Вилоятда коммунал хизмат кўрсатувчи корхоналарнинг дебитор қарздорлигини ўсиб кетмаслигини олдини олиш бўйича бир қатор ишлар амалга оширилмоқда.

Жумладан, шаҳар ва туманлардаги ҳар бир МФЙлар ҳудудида коммунал тўловларни қабул қилиш билан шуғулланувчи махсус штаблар фаолият олиб бормоқдалар. Штабларга хизмат кўрсатувчи корхоналар ва банкдан масъуллар бириктирилиб, тўлов терминаллари билан жиҳозланган.

Бунинг натижасида, аҳолига етказиб берилган электр энергияси, табиий газ ва бошқа коммунал хизматлар учун маблағ ундириш банк кассалари орқали айланишига эришилмоқда.

2014 йил январ-декабр ойларида барча турдаги истеъмолчиларга 445,9 млрд.сўм, шундан аҳолига 210,0 млрд.сўм хизмат кўрсатилиб, жами 425,3 млрд.сўм, аҳолидан эса 156,1 млрд.сўм ёки мос равишда хизматга нисбатан 95,4 фоизга ва аҳолидан эса 74,3 фоизга маблағ ундирилди.

Жумладан, декабр ойида жами 41,5 млрд.сўм (аҳоли 25,8 млрд.сўмлик) шундан электр энергияси 20,2 млрд.сўм (9,2 млрд.сўм), табиий газ таъминоти 17,7 млрд.сўмлик (15,4 млрд.сўм), ичимлик сув таъминотидан 2,3 млрд.сўм (1,1 млрд.сўм) ва иссиқлик энергияси учун 155,5 млн.сўмлик (80,4 млн.сўм) хизмат кўрсатилиб, хизматлар учун жами 84,1 млрд.сўм (аҳоли 22,8 млрд.сўм) шундан, электр энергиясига 66,1 млрд.сўм (9,4 млрд.сўм), табиий газ 13,6 млрд.сўм (10,8 млрд.сўм), ичимлик сувига 4,2 млрд.сўм (2,5 млрд.сўм) ва иссиқлик таъминотидан 155,8 млн.сўм (80,5 млн.сўм) маблағлар ундирилди ёки мос равишда хизматга нисбатан жами 2,0 маротаба (88,4 фоиз) маблағлар ундирилди.

Шунингдек, етказиб берилган электр энергиясидан қарздорлик йил бошига нисбатан 20,3 млрд.сўмга камайтирилишига эришилган.

Бирок, йил бошига нисбатан дебитор қарздорликни жами 16,3 млрд.сўмга, жумладан, табиий газ бўйича 35,6 млрд.сўмга ва ичимлик суви бўйича 902,6 млн.сўмга қарздорликни ўсишга йўл қўйилди.

2014 йил январ-декабр ойларида 1031-тартиб асосида жами 35,1 млрд.сўм шундан фойдаланилган электр энергияси учун корхона ва ташкилотларда ишловчи ходимлардан 25,8 млрд. сўм ва етказиб берилган табиий газ учун эса 9,3 млрд.сўм маблағ ундирилган.

Шунингдек, қоида бузарларга нисбатан белгиланган тартибда чоралар кўрилиб, 2014 йил мобайнида электр энергиясидан ноқонуний фойдаланган 1336 та улгуржи истеъмолчиларга белгиланган тартибда далолатномалар асосида 33,5 млрд.сўмлик электр энергияси қайта ҳисоб-китоб қилиниб, Хўжалик судига киритилди. Шундан суд томонидан қаноатлантирилган даъволар сони 1278 та ёки 33,1 млрд.сўмни ташкил этди.

Аҳоли истеъмолчиларнинг 2014 йил давомида 41474 та истеъмолчилар 21036,3 млн.сўм муддати ўтган қарзи учун белгиланган тартибда тармоқдан ўчирилиб, шундан 6459 та истеъмолчилар томонидан 1743,3 млн.сўм миқдорида ихтиёрий равишда тўлов амалга оширилган.

Табиий газ таъминотида аҳоли истеъмолчиларининг дебитор қарздорликни камайтириш мақсадида 2014 йил январ-декабр ойларида 19435 та истеъмолчиларнинг 21900,3 млн.сўм қарздорликлари учун фуқаролик судларига ҳужжатлари топширилди. Фуқаролик судлари томонидан 18936 та истеъмолчиларнинг 21410,0 млн.сўмлик йирик қарздорлиги учун суд қарорлари чиқарилди. Шундан 4093 истеъмолчилардан 3983,8 млн.сўм қарздорликлари ундирилди.

Вилоят “Сувоқава” корхонаси томонидан истеъмолчиларга кўрсатилган ичимлик ва оқава сув хизматларидан бўлган дебитор қарздорликни камайтириш мақсадида 2014 йил 12 ой якуни билан 49 та улгуржи истеъмолчи 2,8 млрд.сўмга хўжалик судларига берилиб, 12 та истеъмолчилардан жами 2,8 млрд.сўм маблағлар ундирилди.

Бундан ташқари, аҳоли хонадонлари бўйича жами 1453 та истеъмолчи 692,4 млн.сўмга фуқаролик судларига берилиб шундан, 883 та истеъмолчиларни 484,7 млн.сўмга ҳал қилувчи қарори чиқарилиб, ижро орқали 140 та истеъмолчилардан 18,0 млн.сўм маблағлар ундирилди.

Шунингдек, иссиқ сув ва иссиқлик таъминотини бўйича дебитор қарздорлиги юқори бўлган аҳоли хонадонлардан 1229 та (366,5 млн.сўмлик) фуқаролик судига даъво аризалар киритилиб, ижро департаменти томонидан 51,7 млн.сўм маблағлар ундирилди.

2014-2015 йиллар куз-қиш мавсумига 1,8 км газ тармоқлари, 5,3 км сув тармоқлари, 6,2 км иссиқлик тармоқлари, 771,4 км электр тармоқлари, 70 та болалар боғчалари, 5 та касалхоналар, 2 та қозонлар, 85 та кўп қаватли уйлар ва 369 та электр трансформатор пунктларида мукамал таъмирлаш ишлари амалга оширилган.

Наманган вилоятида коммунал хизматлардан қарздорлик тўғрисида маълумот

№	Шаҳар ва туманлар номи	2016 йил якунида коммунал хизматлар дебитор қарздорлиги, млн.сўм															
		Газ таъминоти бўйича	шу жумладан:		йил бошига нисбатан ўсиш/камайиш	Иссиқлик таъминоти бўйича	шу жумладан:		йил бошига нисбатан ўсиш/камайиш	Электр таъминоти бўйича	шу жумладан:		йил бошига нисбатан ўсиш/камайиш	Ичимлик суви ва канализация	шу жумладан:		йил бошига нисбатан ўсиш/камайиш
			Аҳоли	Улгуржи			Аҳоли	Улгуржи			Аҳоли	Улгуржи			Аҳоли	Улгуржи	
	Вилоят бўйича	272760,3	259002,8	13757,4	35620,8	1100,7	1038,2	62,5	-2,1	148289,2	139129,9	9159,3	-22711,3	19473,5	14287,6	5185,9	754,4
1	Наманган ш.	137260,9	124087,6	13173,3	21614,6	1101,0	1038,3	62,7	-1,8	57500,8	52960,2	4540,6	6751,3	13821,8	9193,4	4628,4	737,4
2	Мингбулоқ	9813,7	9744,0	69,7	924,2	0,0	0,0	0,0	0,0	3842,3	3833,2	9,1	-8383,0	161,2	133,4	27,7	-22,1
3	Косонсой	16782,2	16604,2	178,0	2572,8	0,0	0,0	0,0	0,0	4475,6	4372,4	103,2	-1220,2	479,3	400,2	79,1	10,9
4	Наманган	25002,4	24986,3	16,1	1677,8	0,0	0,0	0,0	0,0	14247,1	14140,7	106,4	-1572,9	1315,2	1278,1	37,1	59,3
5	Норин	6034,6	6034,6	0,0	795,3	0,0	0,0	0,0	0,0	13178,0	12457,2	720,8	1032,5	128,6	112,9	15,7	-0,6
6	Поп	14546,0	14461,5	84,6	1860,9	0,0	0,0	0,0	0,0	10639,9	9541,9	1098,0	-15157,1	659,2	656,2	3,0	69,2
7	Тўрақўрғон	16982,4	16933,5	48,9	1929,6	-0,1	0,0	-0,1	-0,1	2616,5	2495,8	120,7	-92,6	414,7	408,6	6,1	18,0
8	Уйчи	10615,8	10586,8	29,0	894,6	-0,1	0,0	-0,1	-0,1	15127,5	14576,1	551,4	-1253,3	772,9	731,2	41,6	-86,9
9	Учқўрғон	10829,1	10773,7	55,3	1122,2	0,0	0,0	0,0	0,0	13315,1	12281,5	1033,6	2296,8	506,5	446,7	59,8	62,3
10	Чортоқ	1620,5	1593,6	26,9	498,4	0,0	0,0	0,0	0,0	1619,6	1386,3	233,3	-3956,9	385,4	146,4	239,0	-28,4
11	Чуст	16493,4	16418,3	75,1	1857,4	-0,2	-0,1	-0,1	-0,2	8652,4	8309,3	343,1	-1001,4	740,5	691,7	48,8	-43,0
12	Янгиқўрғон	6779,2	6778,7	0,5	-127,0	0,1	0,0	0,1	0,1	3074,4	2775,3	299,1	-154,5	88,4	88,8	-0,5	-21,6
	Наманган ФЗИ									35 118,6		35118,6	2 368,7				
	Худудий оқава													2 015,8	1 250,7	765,0	148,2

2.2 Наманган вилоятида коммунал хизмат тўловлари тўлиқлигини таъминлаш асослари

Мамлакатимизда аҳоли моддий ва маданий турмуш савиясининг изчил яхшиланиб бораётганлиги республикамизнинг Биринчи Президенти И.А.Каримов томонидан теъкидланганидек Иқтисодиётимизнинг жадал ва мутаносиб ривожланиб бораётгани аҳоли ҳаёт даражаси ва сифатини изчил ошириш учун мустаҳкам замин яратмоқда. Бюджет ташкилотлари ходимларининг иш ҳақи, пенсия ва стипендиялар ҳажми ўтган йили 23,2 фоизга ошди. Аҳолининг жон бошига тўғри келадиган реал даромадлар эса 10,2 фоизга кўпайди.

Аҳоли даромадлари таркибида тадбиркорлик фаолиятидан олинаётган даромадлар улуши тобора ортиб бормоқда. Мустақиллик йилларида бу борадаги кўрсаткич 10,6 фоиздан 52 фоизга ўсди. Бу Мустақил Давлатлар Ҳамдўстлиги мамлакатларидаги энг юқори кўрсаткичлардан биридир¹⁷.

Бундай изчил яхшиланишнинг ижтимоий мезонларидан бири шаҳарлар ва бошқа аҳоли пунктларини марказлашган иссиқлик, сув, газ ва ҳоказолар билан таъминланиши ҳисобланади. Чунки, инсоннинг бўш вақти саломатлиги, кайфияти, меҳнат фаоллиги яшаш шароитларидаги қулайликлар қандай йўлга қўйилганлигига боғлиқ. Албатта, уй-жой коммунал хўжалигининг ривожланиши билан ундан фойдаланиш фаолияти кенгайиб, инсон қобилиятларининг ортиши учун шароитлар яратилади.

Юқоридагилар боис, уй-жой коммунал хўжалиги тизими бошқарувининг такомиллашуви халқ фаровонлигини ошириш юзасидан муҳим ижтимоий-иқтисодий вазифа сифатида белгиланган. Бу вазифанинг самарали бажарилиши моддий неъматларни пировард истеъмолчиларга етказиш, яъни моддий неъматлар истеъмоли жараёнига хизмат кўрсатиш, ходимларнинг меҳнат ва дам олиши оқилона уйғунлашувини мустаҳкамлайди.

Мазкур тармоқ фаолияти самарадорлигини ошириш ва ривожлантиришда етакчи ролни моддий, меҳнат ва молиявий ресурслар таъминотининг барқарорлиги белгилайди. Бинобарин, уй-жой коммунал хўжалиги тизимида узлуксиз хизмат кўрсатилиши баробарида хизматларнинг ҳар бир бирлиги сотилади ва харид қилинади. Уй-жой шароитини яхшилаш яшаш учун тобора қулайлаштириб, коммунал хизматлар учун тўловлар вақтида тўланишига эришиш чора тадбирларини кўриш билан бевосита боғлиқ.

“...40 минг киши ишлайдиган «Ўзтрансгаз» компанияси тизимида муддати ўтган дебитор қарздорлик 14 фоизга ошган”¹⁸.

Хизмат кўрсатиш узлуксизлиги ва сифатини таъминлашнинг муҳим шарти бўлган ишлаб чиқариш қувватларидан фойдаланиш самарадорлигини ошириш эса тармоқни модернизация қилиш жадаллаштирилишини талаб этади.

Ўзбекистон иқтисодиётини модернизациялаш шароитида уй-жой коммунал хўжалиги хизматлари учун тўловларни ташкил этиш ва бошқариш муаммоси, жумладан, газ, иссиқлик ва сув таъминоти корхоналари билан ташкилотлар, корхоналар ва аҳоли ўртасидаги ўзаро муносабатларнинг бозор механизмини такомиллаштиришни талаб этмоқда. Айниқса, йирик шаҳар уй-жой коммунал хўжалиги тизимининг тўлов механизмларини такомиллаштириш зарур.

Маълумки, хусусий уй - жой мулкдорлари ширкатлари фаолиятини ривожлантириш ва уй-жойларга хизмат кўрсатиш бозорини яратиш дастурига биноан тўловлар тўлиқлиги борасида тушунтириш ишлари олиб бориш кун тартибида асосий ўрин тутди¹⁹.

Наманган вилоятида маълумотларга кўра, Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2005 йил 10 февралдаги “Уй-жой мулкдорлари ширкатлари фаолиятини такомиллаштириш борасидаги қўшимча чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПҚ-3-сонли қарорини вилоятда бажарилишини

---

¹⁷ Каримов И.А. “2015 йилда иқтисодиётимизда туб таркибий ўзгаришларни амалга ошириш, модернизация ва диверсификация жараёнларини изчил давом эттириш ҳисобидан хусусий мулк ва хусусий тадбиркорликка кенг йўл очиб бериш – устувор вазифамиздир”. Т.: “Ўзбекистон”. 2015й.

¹⁸ Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг мамлакатимизни 2016 йилда ижтимоий-иқтисодий ривожлантиришнинг асосий яқунлари ва 2017 йилга мўлжалланган иқтисодий дастурнинг энг муҳим устувор йўналишларига бағишланган Вазирлар Маҳкамасининг кенгайтирилган мажлисидаги маърузаси. “Халқ сўзи” газетаси. 2017 йил. 15 январь.

¹⁹ Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2006 йил 12 апрелдаги “Хусусий уй-жой мулкдорларининг ширкатларини янада ривожлантириш ва турар-жойларга хизматлар кўрсатишнинг аниқ бозорини шакллантириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги 64-сонли қарори.

таъминлаш мақсадида 2005 йил 15 февралда вилоят ҳокимининг 40-сонли қарори қабул қилиниб, тадбирлар режаси ишлаб чиқилган.

Вилоятда жами 1116 та кўп қаватли уйлар мавжуд шундан, 1012 таси уйлар ва ундаги 32355 та хонадонлар 273 та хусусий уй жой мулкдорлари (ХУЖМШ) ширкатлари фаолият олиб бормоқда. ХУЖМШларнинг бошқарувидаги кўп қаватли уй-жойларининг сонини мақбуллаштирилиши натижасида вилоят бўйича 1 та ширкатга ўртача 4 тадан тўғри келмоқда.

Вилоятда 52 та авария-диспетчерлик хизматларини амалга оширувчи (АДС) фаолият кўрсатмоқда. Улар билан жами 244 та шартнома тузган. Вилоятда 13 та хусусий мукамал ва жорий таъмирлаш ишларини амалга оширувчи хусусий бошқарув компаниялари билан 180 та ширкатлар шартнома имзолаганлар. Бозор муносабатларини жадаллаштириш мақсадида бошқарув ва хизмат кўрсатувчи ташкилотлар ташкил этилганига қарамай, хизматлар учун коммунал тўловлар муаммоси ўз ечимини топмаяпти.

Муаммонинг илдизига қаралганда, бир томондан, давлат дотациясининг хар йиллик қисқариши энергия ресурслари, материал нархларининг ўсиши, иш ҳақининг ошиши, солиқлар тўлаш харажатларининг ортиши оқибатида уй-жой коммунал хизматлар таннархи ва тарифлар ҳам ошишига сабаб бўлди (2.2.1-жадвал).

2.2.1-жадвал

Коммунал хизматлар бўйича ойлик тўлов тарифлари, сўм

	Хизматлар турлари	2013 й.	2014 й.	1.01.2015 й
1	1 кв. м. турар-жой майдонини учун иситиш	833,6	925,3	1016,9
2	Иссиқ сув таъминоти 1 кишига	9739	9815	9906,7
	Хисоблагич бўйича	2462	2732,8	2810,6
3	1 кишига совуқ сув таъминоти	4215,3	4379,4	4468,8
	Хисоблагич бўйича	375	420	420
4	1 киши учун газ таъминоти	160,4	188,6	188,6
5	1 кишига санитар тозалаш	700	1000	1000
6	1 квт.соат электр энергияси	112,2	144,3	144,3

Жадвал Наманган вилояти Статистика бошқармаси маълумотлари асосида муаллиф томонидан тузилган.

Жадвалдаги маълумотлардан кўриб турганимиздек, 2015 йилда иситиш учун тарифлар 2013 йилдагига нисбатан 1,22 марта, иссиқ сув таъминоти учун 1,02 марта, совуқ сув таъминоти учун 1,06 марта, газ таъминоти учун 1,18 марта, санитария тозалаш учун 1,43 марта, электр энергияси учун 1,28 марта ошган, Шунингдек, 2013 йилдагига нисбатан, 2015 йил 1 январига келиб, 1 кв. м. турар-жой майдонини иситиш учун ҳақ 833,6 сўмдан 1016,9 сўмга, иссиқ сув таъминоти 1 киши учун 9739 сўмдан 9906,7 сўмга, 1 киши учун газ таъминоти 160,4 сўмдан 188,6 сўмга, 1 киши учун санитария жихатдан тозалаш 700 сўмдан 1000 сўмга, 1 квт. соат электр энергияси учун тўлов 112,2 сўмдан 144,3 сўмга ортган.

Тарифлар ўсиши билан тегишли равишда тўловлар миқдори ҳам оширилди. Тўлов миқдори ошиши билан кўрсатилган уй жой коммунал хизматлар учун аҳолидан тўловлар тушуми камайиб, дебиторлик қарзлари ошиб борди.

2.2.2-жадвалда келтирилган маълумотлардан кўринадики, тўлов тарифлари ошиши баробарида 2013-2016 йилларда Наманган вилояти коммунал хизмат корхоналари томонидан кўрсатилган хизматлар на бажарилган ишлар ҳажми ҳам ортиб борган.

Айни чоғда, мижозлар тўловлари ортиши билан бир қаторда дебиторлик қарздорлиги ҳам камаймаётгани маълум бўлади. Жумладан, 2012-2016 йиллар оралиғида дебитор қарздорлик ҳажми 94,6 фоизни, тўлов бўйича хисобланган сумма 214,5 фоизга, амалдаги тўловлар эса, 229,3 фоиздан иборат бўлган, яъни, мажозларнинг коммунал тўловлар бўйича қарз суммаси йил бошига келиб, 2012 йилда 75372,7 млн. сўмни, 2013 йилда 164988,5 млн. сўмни, 2014 йилда 242661,9 млн. сўмни, 2015 йилда 288290,5 млн. сўмни, 2016 йилда 272760,3 млн. сўмни ташкил этган. Бу кўрсаткичлар мижозларнинг 2015-2016 йиллардаги қарздорлигида йиллик ўсиш 47 ва 18,8 фоиз бўлганлигидан далолат беради.

Наманган вилоятида уй жой коммунал хизматлар учун тўловлар тахлили

йил	Йил бошига қарз	Тўлов суммаси, млн. сўм.		Олдинги йилга нисбатан йиллик ўсиш, фоиз		
		хисобланган	Амалдаги тушум	Йил бошига қарз	хисобланган	Амалдаги тушум
2012	75372,7	157450	135468,5	100	100	100
2013	164988,5	210412,8	202286,6	218,9	133,6	149,3
2014	242661,9	283345,6	220536,3	147,0	134,6	109,2
2015	288290,5	335837,3	275633,4	118,8	118,5	124,9
2016	272760,3	337838,9	310664,2	94,6	100,5	112,7

Жадвал Наманган вилояти Статистика бошқармаси маълумотлари асосида муаллиф томонидан тузилган

Наманган вилоятида коммунал хизмат кўрсатувчи корхоналарнинг дебитор қарздорлигини ўсиб кетмаслигини олдини олиш бўйича бир қатор ишлар амалга оширилмоқда.

Жумладан, шаҳар ва туманлардаги ҳар бир МФЙлар ҳудудида коммунал тўловларни қабул қилиш билан шуғулланувчи махсус штаблар фаолият олиб бормоқдалар. Штабларга хизмат кўрсатувчи корхоналар ва банкдан масъуллар бириктирилиб, тўлов терминаллари билан жиҳозланган.

Бунинг натижасида, аҳолига етказиб берилган электр энергияси, табиий газ ва бошқа коммунал хизматлар учун маблағ ундириш банк кассалари орқали айланишига эришилмоқда.

2014 йил январ-декабр ойларида барча турдаги истеъмолчиларга 445,9 млрд.сўм, шундан аҳолига 210,0 млрд.сўм хизмат кўрсатилиб, жами 425,3 млрд.сўм, аҳолидан эса 156,1 млрд.сўм ёки мос равишда хизматга нисбатан 95,4 фоизга ва аҳолидан эса 74,3 фоизга маблағ ундирилди.

Жумладан, декабр ойида жами 41,5 млрд.сўм (аҳоли 25,8 млрд.сўмлик) шундан электр энергияси 20,2 млрд.сўм (9,2 млрд.сўм), табиий газ таъминоти 17,7 млрд.сўмлик (15,4 млрд.сўм), ичимлик сув таъминотидан 2,3 млрд.сўм (1,1 млрд.сўм) ва иссиқлик энергияси учун 155,5 млн.сўмлик (80,4 млн.сўм) хизмат кўрсатилиб, хизматлар учун жами 84,1 млрд.сўм (аҳоли 22,8 млрд.сўм) шундан, электр энергиясига 66,1 млрд.сўм (9,4 млрд.сўм), табиий газ 13,6 млрд.сўм (10,8 млрд.сўм), ичимлик сувига 4,2 млрд.сўм (2,5 млрд.сўм) ва иссиқлик таъминотидан 155,8 млн.сўм (80,5 млн.сўм) маблағлар ундирилди ёки мос равишда хизматга нисбатан 88,4 фоиз маблағлар ундирилди.

Шунингдек, етказиб берилган электр энергиясидан қарздорлик йил бошига нисбатан 20,3 млрд.сўмга камайтирилишига эришилган.

Бироқ, йил бошига нисбатан дебитор қарздорликни жами 16,3 млрд.сўмга, жумладан, табиий газ бўйича 35,6 млрд.сўмга ва ичимлик суви бўйича 902,6 млн.сўмга қарздорликни ўсишига йўл қўйилган.

2016 йил январ-декабр ойларида 1031-тартиб асосида жами 35,1 млрд.сўм, шундан фойдаланилган электр энергияси учун корхона ва ташкилотларда ишловчи ходимлардан 25,8 млрд. сўм ва етказиб берилган табиий газ учун эса 9,3 млрд.сўм маблағ ундирилган.

Шунингдек, қоида бузарларга нисбатан белгиланган тартибда чоралар кўрилиб, 2016 йил мобайнида электр энергиясидан ноқонуний фойдаланган 1336 та улгуржи истеъмолчиларга белгиланган тартибда далолатномалар асосида 33,5 млрд.сўмлик электр энергияси қайта ҳисоб-китоб қилиниб, Хўжалик судига киритилди. Шундан суд томонидан қаноатлантирилган даъволар сони 1278 та ёки 33,1 млрд.сўмни ташкил этади.

Аҳоли истеъмолчиларнинг 2016 йил давомида 41474 та истеъмолчилар 21036,3 млн.сўм муддати ўтган қарзи учун белгиланган тартибда тармоқдан ўчирилиб, шундан 6459 та истеъмолчилар томонидан 1743,3 млн.сўм миқдорида ихтиёрий равишда тўлов амалга оширилган.

Табиий газ таъминотида аҳоли истеъмолчиларининг дебитор қарздорлигини камайтириш мақсадида 2016 йил январ-декабр ойларида 19435 та истеъмолчиларнинг 21900,3 млн.сўм қарздорликлари учун фуқаролик судларига ҳужжатлари топширилди. Фуқаролик судлари томонидан 18936 та истеъмолчиларнинг 21410,0 млн.сўмлик йирик қарздорлиги учун суд қарорлари чиқарилди. Шундан 4093 истеъмолчилардан 3983,8 млн.сўм қарздорликлари ундирилди.

Наманган вилояти “Сувоқава” корхонаси томонидан истеъмолчиларга кўрсатилган ичимлик ва оқава сув хизматларидан бўлган дебитор қарздорликни камайтириш мақсадида 2016 йил 12 ой якуни билан 49 та улгуржи истеъмолчи 2,8 млрд.сўмга хўжалик судларига берилиб, 12 та истеъмолчилардан жами 2,8 млрд.сўм маблағлар ундирилди.

Бундан ташқари, аҳоли хонадонлари бўйича жами 1453 та истеъмолчи 692,4 млн.сўмга фуқаролик судларига берилиб шундан, 883 та истеъмолчиларни 484,7 млн.сўмга хал килувчи қарори чиқарилиб, ижро орқали 140 та истеъмолчилардан 18,0 млн.сўм маблағлар ундирилди.

Шунингдек, иссиқ сув ва иссиқлик таъминотини бўйича дебитор қарздорлиги юқори бўлган аҳоли хонадонлардан 1229 та (366,5 млн.сўмлик) фуқаролик судига даъво аризалар киритилиб, ижро департаменти томонидан 51,7 млн.сўм маблағлар ундирилди.

Аҳолига кўрсатилган коммунал хизматлар учун тўловларнинг ўз вақтида ва тўлиқ амалга ошмаслиги ҳамда дебиторлик қарзларнинг ўсиши коммунал хўжалиги корхоналари молиявий-хўжалик фаолиятига салбий таъсир кўрсатувчи долзарб муаммо бўлиб қолмоқда. Ҳозирги вақтда Наманган шаҳар коммунал хизматлардан фойдаланиш корхоналари томонидан 5 та хизмат (иситиш ва иссиқ сув таъминоти, совуқ сув таъминоти, газ таъминоти, санитар тозалаш, электр энергияси) тури бўйича миқдорлардан тўловлар йиғиш йўлга қўйилган. Тўлов масалалари билан барча ташкилотларда бевосита банд бўлган ходимларга йиллик харажатлар хажми ҳам тегишли суммани ташкил этади. Миқдорларнинг сурункали дебиторлик қарзлари камайтириш ва тегишли хизматлар учун тўловларни йиғиш ҳам паст самарали натижа билан тавсифланмоқда. Хар бир миқдор билан боғлиқ ноқулайлик ва камчиликлар сифатида қуйидагиларни келтириш мумкин:

1. Хар бир миқдор кўрсатиладиган коммунал хизматлар таркибий тузилишидан келиб чиққан ҳолда хар бир коммунал хизмат турига мос 5 та миқдорлик дафтарчаси ва ҳисоб рақамига зга бўлиши талаб этилади. Бу билан тўловларни амалга ошириш учун хар бир хизмат турига мос бўлган ҳисоб рақами кўрсатилган ҳолда 5 та қвитанция тўлдирилади.

2. Миқдор учун тўловга аниқлик киритиш зарур бўлганда 5 та ташкилотга боришига тўғри келади.

3. Аксинча ҳолатда, тўловларни ўз вақтида амалга оширмаган миқдорларниқига 5 та ташкилот вакиллари ёки хўжалик суди вакиллари 5 мартагача ташриф буюришади.

4. Тўловларда узилиши бўлган бир миқдор учун коммунал хизмат корхоналари томонидан судга 5 тургача бўлган даъво аризаси тайёрланади.

Юқоридаги вазиятни ўрганиш ва ўтказилган таҳлилларга кўра тўловлар йиғишни яхшилаш ва такомиллаштиришга қаратилган коммунал хизматларни кўрсатувчи корхоналарнинг юқори ташкилоти - Наманган вилояти ҳокимлиги “Уй жой коммунал хўжалигида ислохотларни амалга ошириш департаменти” томонидан МЧЖ шаклидаги махсус ташкилот - ягона ҳисоб-китоб маркази ташкил этилиши мақсадга мувофиқ. Марказнинг шаҳар ва туман ҳудудларида замонавий ахборот компьютер тизими билан жиҳозланган ҳисоб-китоб пунктлари ишга туширилади. Ягона ҳисоб-китоб маркази барпо этилгач, барча ташкилотларда тўлов масалалари билан бевосита банд бўлган ходимлар сони камаяди.

Билдирилган таклиф бўйича қурилаётган натижа қуйидаги йўналишларда баҳоланади:

1. Тўловлар бўйича: аниқлик, ишончли назорат, салбий ҳолатларга барҳам бериш, малакали юридик хизмат, қарздорлар билан мақсадли ишлаш, тушум яхшиланиши, тўловчанлик ва молиявий барқарорлик тикланиши, малакасиз ноннсоф шахслар томонидан пулларнинг ўзлаштирилиши каби салбий ҳолатларга барҳам берилиши таъминланади,

2. Янги шароитда олдинги шароитдагига нисбатан тўловлар йиғишдаги ходимлар улуши камаяди. Бу эса, тўловлар йиғишдаги ходимларга йиллик харажатлар хажмини тежаш имконини беради. Таклиф этилаётган илмий натижаларни амалиётга жорий этиш бошқарув такомиллашуви ҳисобига меҳнат унумдорлиги 20 фоиз ортишига олиб келади.

Тўловларни йиғиш тизимини тубдан қайта ташкил этиш махсус ташкилот ягона умумшаҳар ҳисоб-китоб марказининг фаолияти корхоналарни анъанавий ёндашувдан халос этади. Дастлабки ҳисоб- китобларга қараганда бундай марказ аҳоли билан ишлашни тубдан яхшилаш, тўловлар тушумининг тезлашувини ва хизматларни реализация қилиш харажатларини қисқартириш имконини беради. Икки томонлама бўйсунувчи ва унга маҳаллий шарт-шароитлар катта таъсир ўтказувчи кўп кичик тармоқли, мураккаб соҳа ҳисобланган уй-жой коммунал хўжалигининг ягона ҳисоб-китоб марказини ташкил этиш тўловларни тартибга солишда алоҳида аҳамият касб этади, демак, иқтисодийни модернизация қилиш шароитида йирик шаҳар уй-жой коммунал хизматларига тўловнинг ўзига хос хусусиятларидан келиб чиққан ҳолда тўлов механизмларини

тартибга солиш уй-жой коммунал хизматлари тўловлари тўлиқлигини таъминлаб, ходимлар салоҳиятидан самарали фойдаланишга ўтилади. Бунда коммунал хўжалиги хизматлари учун истеъмолчилар томонидан тўловлар тўлиқлигини таъминлашнинг услубий асослари такомиллаштирилиши кўрсатилаётган коммунал хизматлар ва уларга амалга оширилаётган тўловларнинг ўзаро номуносиблигига барҳам беришга қаратилади.

2.3. Наманган вилоятида истеъмолчн-мижозларнинг коммунал хизмат тежамкорлигини ошириш йўллари

Иқтисодиётни модернизациялаш шароитида коммунал хизмат кўрсатиш соҳасининг барқарор суръатларда ривожланиш тамойилларидан бири тежамкорлик хисобланади. Мазкур соҳадаги тежамкорлик миқдорларнинг иссиқлик, иссиқ ва совуқ сув, газ ва электр энергияси каби ижтимоий товар ва хизматларни истеъмол қилиш жараёнларини муайян меъёрларга мувофиқ холда ташкил этилишидаги муносабатларини ифодалайди. Яъни, коммунал хизмат кўрсатиш тизимининг молиявий-иқтисодий салоҳият даражаси тежамкорлик фаолиятининг барқарорлиги билан бевосита боғлиқ. Чунки, республикаимиз Биринчи Президенти И.А. Каримов таъкидлаганларидек, "...қатор тармоқларда ишлаб чиқариш қувватларидан, асосий фондлардан тўлиқ фойдаланишда, меҳнат самарадорлигини оширишда йўл қўйилаётган камчиликлар махсулотлар таннархининг асосиз равишда ўсиб кетишига олиб келмоқда"²⁰.

Бундай ҳолат коммунал хизмат корхоналари томонидан кўрсатилаётган хизматлар ва бажарилган ишлар ҳажмидаги таннарх шаклланишида ҳам ўз аксини топмоқда. Яъни, анъанавий хизмат усулидаги мавжуд тарифлар монополь хизмат кўрсатиш корхоналарининг ўз салоҳиятларидан самарали фойдаланмаётганлиги билан бир қаторда истеъмолчиларнинг ҳам тежамкорлигини рағбатлантирмаётганлиги билан тавсифланади. Яъни, коммунал хизмат кўрсатиш соҳасида истеъмолчилар томонидан иссиқ ва совуқ сув истеъмолида сурункали равишда исрофгарчиликка йўл қўйилиши ҳали ечимини кутаётган амалий муаммолар мавжудлигидан далолат бермоқда. Бу билан коммунал хўжалиги субъектлари барқарор ривожланишига эришиш учун моддий ва энергия ресурслари сарфи тежамкорлиги механизмини такомиллаштириш юзасидан илмий ёндашувлар ишлаб чиқиш зарурати ортмоқда, бинобарин, коммунал хизматлар бўйича тежамкорлик механизмининг фаоллашув даражаси таннархнинг арзонлашуви, кам маблағ билан хизмат кўрсатиш кўлами ва доирасини кенгайтириш, сифатнинг яхшиланиши кабиларга эришишда устувор омил хисобланади.

Ушбу ҳолатлардан келиб чиққан холда республикаимизда коммунал хизмат кўрсатиш соҳасига замонавий ҳисобга олиш асбоблар ва ресурсларни тежовчи технологияларни жорий этиш бўйича қатор ишлар амалга оширилмоқда. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2005 йил 11 январдаги ВМ-61 сонли "Коммунал хизмат кўрсатиш соҳасига замонавий ҳисобга олиш приборларини ва ресурсларни тежовчи технологияларни жорий этиш дастури тўғрисида"²¹ ги Қарорига биноан ҳамда Республикаимиз Президентининг 03.01.2007 йил ПҚ-553-сонли "Ўзбекистон Республикаси уй-жой фондини совуқ ва иссиқ сув хисоблагич асбоб-ускуналари билан жиҳозлаш инвестиция лойиҳасини амалга ошириш чора тадбирлари тўғрисида" ги Қарорига мувофиқ уй-жой фондини совуқ ва иссиқ сув хисоблагич асбоб-ускуналари билан таъминлаш дастури бажарилмоқда. Бунда "Ўзкоммунхизмат" агентлигига Шанхай Ҳамкорлик Ташкилоти мамлакатларига бериладиган муддати 20 йил бўлган, беш йил имтиёзли даврни ҳисобга олган холда, 17293502,35 АҚШ доллариға тенг имтиёзли кредит линияси ажратилганини алоҳида таъкидлаш лозим.

Наманган вилоятида коммунал хизмат кўрсатиш тизими ривожланган ҳудуд Наманган шаҳри хисобланади. Наманган вилоятидаги кўп хонадонли уй-жой фондининг асосий қисми Наманган шаҳри салмоғига тўғри келади. Наманган шаҳри коммунал хизмат кўрсатиш соҳалари фаолиятини бошқариш эса, шаҳар ҳудудий коммунал фойдаланиш бирлашмаси томонидан амалга

---

²⁰ . Каримов И.А." 2012 йил. Ватанимиз тараққиётини янги босқичга кўтариб бериш йили бўлади". -Т.: Ўзбекистон, 2012.

²¹ Коммунал хизмат кўрсатиш соҳасига замонавий ҳисобга олиш приборларини ва ресурсларни тежовчи технологияларни жорий этиш дастури тўғрисида. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг /1.02.2005 й. 61-сонли / Қарори Ўзбекистон Республикаси Қонун ҳужжатлари тўплами. 2005.йил, 5- бсон, 36 модда.

оширилади. Бирлашма томонидан кўрсатилаётган хизматларнинг асосий салмоғи иссиқлик таъминотига тўғри келади. Кейинги улушни иссиқ ва совуқ сув харажатлари ташкил этади.

2.3.1-жадвал

Наманган шаҳридаги уй-жой фондини совуқ ва иссиқ сув хисоблагич асбоб-ускуналари билан жихозлаш динамикаси

2013-2016 йиллар учун мавжуд ҳолат		
Кўрсаткич номи	Иссиқ сув	Совуқ сув
Жами мижозлар сони, нафар	135 200 та	163 600 та
Шундан: хисоблагич ўрнатилиши		
01.01.2013 йил жами	135 104 та	162 520 та
фоизи	86 %	35 %
01.01.2014 йил жами	134 211 та	163 585 та
фоизи	91 %	55 %
01.01.2015 йил жами	133 701 та	163 585 та
фоизи	92 %	61 %
01.01.2016 йил жами	133 606 та	163 585 та
фоизи	93 %	68 %
2017-2018 йиллар учун таклиф		
Кўрсаткич номи	Иссиқ сув	Совуқ сув
01.01.2016 йилга	133 606 та	163 585 та
Ҳоиз	93 %	68 %
01.01.2017 йилга	160 327 та	196 302 та
Ҳоиз	94 %	72 %
01.01.2018 йилга	187 048 та	229 019 та
Ҳоиз	96 %	75 %

Жадвал муаллиф томонидан Наманган вилояти Иқтисодиёт бош бошқармаси маълумотлари асосида муаллиф томонидан тузилган.

Ўзбекистан Республикаси “Ўзкоммунхизмат” агентлиги Наманган вилояти ҳокимлигининг “Уй жой коммунал хўжалигида ислохотларни амалга ошириш департаменти” Наманган шаҳар ҳудудий коммунал фойдаланиш бирлашмасида шаҳар иссиқлик ва совуқ сув таъминотининг Марказлашган тизимида уй-жой фондини совуқ ва иссиқ сув хисоблагич асбоб-ускуналари билан таъминлаш дастурининг бажарилиши юзасидан 01.01.2015 йил ҳолати учун ўтказган таҳлилларимиз натижалари вилоят уй жой фондини совуқ ва иссиқ сув хисоблагич асбоб-ускуналари билан жихозлаш динамикасига оид маълумотлар 2.3.1-жадвалда келтирилган.

“Наманган иссиқлик манбаи” ишлаб чиқариш бирлашмаси унитар корхонасида иссиқ сув бўйича 133606 нафар мижознинг 124254 нафари ёки 93% фоизи, “Сувоқава” корхонасида совуқ сув бўйича 163585 нафар мижознинг 111238 нафари ёки 68 фоизи хисоблагич асбоб-ускуналар билан жихозланган.

2.3.2-жадвал

Совуқ ва иссиқ сув хисоблагич ўрнатилган истеъмолчи-мижозлар учун учун ҳақиқий сарф миқдори ва меъёрга нисбатан тежамкорлик ҳисоби

Сана ва кўрсаткич номи	1. Тўлов меъёри, сўм.			
	Совуқ сув		Иссиқ сув	
	Хисоблагич ўрнатилганлар учун 1 м ³	Хисоблагич ўрнатилмаганда 1 киши учун, 10,6 м ³ /ой	Хисоблагич ўрнатилганлар учун 1 м ³	Хисоблагич ўрнатилмаганда, 1 киши учун, 3,2 м ³ /ой

01.01.11	420	4468,8	2810,6	9906,7
2. Хисоблагич ўрнатилган миқозларга, 1 ойга 1 киши учун				
2008-2010 йиллар учун	2.1 . Хақиқий сарф миқдори			
	Совуқ сув		Иссиқ сув	
м ³	7,9		2,62	
сўмда	$7,9 \times 420 = 3318$		$2,62 \times 2810,6 = 7363,8$	
2.2. Меъёрга нисбатан тежамкорлик				
м ³	$10,6 - 7,9 = 2,7$		$3,2 - 2,62 = 0,58$	
сўмда	$2,7 \times 420 = 1152,9$		$0,58 \times 2810,6 = 1630,15$	
фоизда	$100 - 100 \times (7,9 / 10) = 21$		$100 - 100 \times (2,62 / 3,2) = 18,125$	
3. Жами миқозлар учун 1 йиллик кўрсаткичлар				
01.01.15 йил	3.1. Кутилаётган сарф миқдори			
Минг. м ³	$7,9 \times 12 \times 163585 / 1000 = 15507,88$		$2,62 \times 12 \times 133606 / 1000 = 4200,57$	
млн, сўм	$15507,88 \times 4468,8 / 1000 = 69301,61$		$4200,57 \times 2810,6 / 1000 = 11806,12$	
3.2. Меъёрга нисбатан кутилаётган тежамкорлик				
Минг. м ³	$2,7 \times 12 \times 163585 / 1000 = 5300,15$		$0,58 \times 12 \times 133606 / 1000 = 929,90$	
Млн. сўм	$5300,15 \times 420 / 1000 = 2226,10$		$929,9 \times 2810,6 / 1000 = 2613,58$	
Жами, млн.сўм	$2226,10 + 2613,58 = 4839,68$			

Ўзбекистон Республикасида амалга оширилаётган иқтисодий ислохотларни янада чуқурлаштириш коммунал хўжалиги субъектларининг тежамкорлик механизмига амал қилишини такомиллаштириш ва хизмат самарадорлигини оширишда муҳим аҳамият касб этади. Чунки, коммунал хўжалик корхоналарида амалга оширилаётган модернизациялаш ва технологик янгилаш борасидаги фаолияти тахлили нагизлари қуйидаги амалий таклифларни умумлаштириш имконини бери.

Наманган вилояти уй-жой фондидаги оилалар учун совуқ ва иссиқ сув истеъмолида қулай ва тежамкор ташкилий шароит яратишни ниҳоясига етказиш, яъни:

- 2018 йилгача миқозлар хонадонларида совуқ ва иссиқ сувни, кўп квартирали уйлارга кириш жойларида иссиқлик энергиясини хисобга олиш асбоб-ускуналари ўрнатишни тўлиқ тугаллаш;

- йил давомида совуқ ва иссиқ сув таъминоти тизимида миқозларни хатловдан ўтказишни изчил давом эттириш;

- исрофгарчиликка чек қуйиш ва тежамкорликнинг бевосита самарадорлигидан баҳраманд бўлиш имкониятини яратиш долзарб вазифа хисобланади.

Фикримизча, танланма кузатув хулосаларга кўра, ишлаб чиқилган таклифларнинг инобатта олиниши билан (2.3.2-жадвал):

- истеъmolчи миқозлар томонидан совуқ ва иссиқ сув ресурсларини тежовчи замонавий технологиялардан фойдаланишга;

- истеъmolчи-миқозлар учун кўрсатилаётган совуқ ва иссиқ сув таъминоти хизматларининг хажми ва қийматини яқка тартибда хисобга олиш ва сўзсиз риоя этиш механизмига ўтилади;

- совуқ ва иссиқ сув истеъmolчи миқозларининг тўлов қобилияти камида йигирма фоизга мустахкамланади.

Тежамкорлик фаолиятини баҳолаш кўрсаткичлари бўйича тахлилларимизга кўра, 2012-2015 йилларда совуқ ва иссиқ сув хисоблагичлар билан таъминланган абонентларнинг таъминланмаган ҳолатларидаги совуқ ва иссиқ сувдан фойдаланиш ҳолати таққосланганда тежамкорлик даражаси совуқ сувдан 21 фоизни, иссиқ сувдан 18,125 фоизни ташкил этди. Ўз вақтида хизмат кўрсатишни

таъмирлайдиган совуқ ва иссиқ сувни ҳисобга олиш узелларини ўрнатиш фаолиятини ниҳоясига етказишни жадаллаштириш миқозларнинг тежамкор иссиқлик ва сув таъминоти ортишига хизмат қилади.

Демак, бир томондан, миқозлар учун кўрсатилаётган совуқ ва иссиқ сув таъминоти хизматларининг ҳажми ва қийматини яққа тартибда ҳисобга олишнинг таъминланиши, иккинчи томондан, тўлов тарифларининг кескин ортиши тежамкорликдан манфаатдорликка интилиш, пировардида қаида совуқ сувдаи 21 фоиз, иссиқ сувдан 18,125 фоиз маблағ тежалшига эришилади .

Жами миқозлар учун 2015 йилда меъёрга нисбатан кутилаётган жами тежамкорлик 4839,68 млн. сўм., шундан совуқ сувдан 2226,10 млн. сўмни, иссиқ сувдан 2613,58 млн. сўмни ташкил этади. Демак, Наманган вилояти коммунал хўжалиги субъектларида тежамкорлик механизми амал қилишини ташкилий-ҳуқуқий жиҳатдан такомиллаштириш бўйича юқорида келтирилган илмий - амалий тавсиялар коммунал хизмат сифати ва кўламини юқори савияга кўтариши билан бир қаторда истеъмолчилар тежамкорлиги фаоллашувига хизмат қилади.

III- БОБ. КОММУНАЛ ХИЗМАТ КЎРСАТИШ СОҲАСИНИ БОШҚАРИШ САМАРАДОРЛИГИНИ ОШИРИШ ЙЎНАЛИШЛАРИ

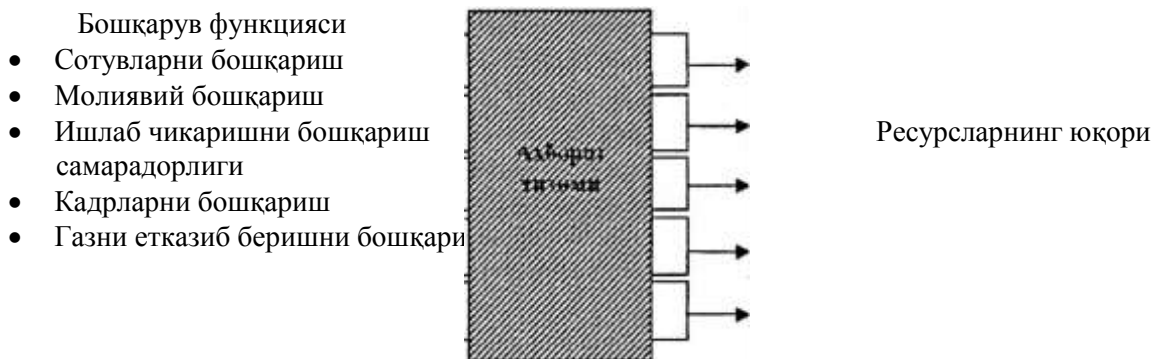
3.2. Коммунал хизмат кўрсатиш соҳаси бошқарув бўғинларига ахборот технологияларини жорий этиш орқали бошқариш самарадорлигини ошириш

Ўзбекистан Республикаси иқтисодий ва ишлаб чиқариш жараёнларини ахборотлаштириш соҳасида ахборот алмашиш, умумий қабул қилинган меъёрлар ва амалиёт билан уйғунлаштириш ҳамда унификациялаш йўналишида ривожланаётган халқаро ҳамкорликда иштирок этишга интиломда.

Ўзбекистан газ саноати корхоналарида бошқарувнинг ташкилий-ҳуқуқий ва ахборот асослари аста-секин цивилизациялашганлик ва умумий халқаро жараёнларга интеграциялашганлик белгиларига эга бўлиб бормоқда. Хозирги вақтда инсонларнинг қоғоздаги ахборот билан тарқоқ ҳолда ишлашдан электрон ҳужжатлар билан жамоавий меҳнат қилишга ўтиш жараёни амалга оширилмоқда. У, масалан, газ саноати корхоналарида асосий, дастлабки, таъминловчи операцияларни бажариш чоғида қарорлар қабул қилишда вақтни тежаш имконини беради. Бу янги ҳақиқат бўлиб, унда компьютер ва бошқа АКТларининг муқаррарлиги, тезкорлиги ёзма хабарларга хос бўлган чуқурлик ва мазмундорлик билан уйғунлашади.

Саноат ишлаб чиқаришининг ўсиши, ахборот тавсифлари тўпламининг катталашини бошқарув қарорларини ишлаб чиқиш ва амалга оширишда ноаниқлик ва хатарлар пайдо бўлишига олиб келди. Буларнинг барчаси ахборот тамойилига асосланган тартибга солишни кенг қўламда қўллаш учун шароит яратди.

Ўтган асрнинг 80-90-йиллари мобайнида жаҳоннинг энг ривожланган мамлакатларида газ саноати корхоналари яқка тартибдаги ҳисоблаш воситалари ва локал тармоқлардан компьютер базасида бошқарувнинг ахборот тизимларини яратишга ўтишни жадал суръатлар билан амалга оширишга мажбур бўлди. Корхонада бошқарув жараёнлари ахборот детерминациясининг функционал чизмаси расмда келтирилган.

3.1.1. Расм. Корхонада бошқарув жараёнларни ахборот детерминациясининг функционал чизмаси

Иқтисодий ва ишлаб чиқариш жараёнларининг глобаллашуви ва интеграциялашуви минтақавий газ етказиб бериш мажмуи даражасида ахборот тизимини шакллантиришни жадаллаштириш заруратини келтириб чиқарди ва газ етказиб бериш фаолиятининг самарадорлигини оширишнинг янги усул ва воситаларини қидиришга ундади. Газ етказиб бериш корхоналари ва ташкилотларида турли ахборот тизимлари қўлланилади. Шу билан бирга таъкидлаш лозимки, минтақавий газ етказиб бериш мажмуи даражасида ушбу ахборот тизимлари юқоридаги белгиларга эга.

Газ саноати корхоналарида бошқарув тузилмаларининг ахборот таъминоти қуйидагиларни ўз ичига олади: газ саноати корхоналари жараёнлари иштирокчилари ҳақидаги маълумотлар; тезкор маълумот базалари ва х.к. Газ саноати корхоналарида бошқарув ахборот таъминоти умумтизим ва локал маълумотлар базаларида шаклландиган ва сақландиган кирувчи ва чиқувчи ахборот массивлари ташкил қилади. Умумтизим маълумот базалари ҳужжатли ва фактографик маълумотлар базаси асосида интеграциялашган ахборот майдони кўринишида шаклланиши керак. Локал маълумот базалари бир фойдаланувчи ёки фойдаланувчилар гуруҳи ишлаши учун зарур бўлган ахборотларни ўзида мужассам этади.

Табиий газни етказиб беришда хар қандай бошқарув технологиясининг ахборот ҳуқуқий асосини тўлиқ англаш минтақавий газ етказиб бериш мажмуи даражасида ахборот тазимларини лойихалаштиришга нисбатан ёндашувни қайта кўриб чиқиш заруратини келтириб чиқаради. Бу ерда ҳам лойихалаштириш босқичидаёқ “ахборот оқимларини” қайд этиш тамойили асос қилиб олинган банк ахборот тизимлари мисол бўлиб хизмат қилади. Яъни, компьютер ахбороти билан хар қандай ҳаракат ҳужжатлаштирилиши ва назорат қилиниши керак.

“Наманган худудий газ таъминоти” корхонаси вазифалари ва ваколатлари доирасида етказиб бериладиган газнинг ҳажми, газ қувурларининг техник ҳолати, маълумотларга ишлов бериш ва газ қувурларининг ишлаш ҳолати тахлили бўйича ахборотлар тўпланади. Ахборотлар ҳажми, шакли ва тақдим этиш графиги асосида тўпланган ахборотлар қайта ишланади. Қайта ишланган ахборотлар асосида бошқарувда қарорлар қабул қилинади.

Минтақавий газ етказиб бериш мажмуи даражасида ахборот тизимларида ахборот таъминоти бошқарувнинг таклиф этилаётган назарий модели иқтисодий ва ишлаб чиқариш жараёнларининг барча манфаатдор иштирокчилари билан алоқанинг самарали тизимини йўлга қўйиш имконини берган ҳолда, қарорлар қабул қилиш тартиботларини соддалаштиради ҳамда унинг вақти ва жараёнларини қисқартиради, шунингдек, газни етказиб беришни жадаллаштиришга, тизимнинг газ саноати ахбороти билан халқаро алмашувга интеграциялашувига кўмаклашади.

Минтақавий газ етказиб бериш мажмуи даражасида ахборот тизимларида бошқарув муаммоларини ҳал этишнинг умумий чизмаси сифатида шахар (туман) газ бўлимининг автоматлаштирилган ахборот тизими ёрдамида ташқи муҳитдан келиб тушадиган маълумотлар асосида бошқарувчи ахборот оқимини яратишни таклиф этиш мумкин. Газ саноати корхоналарида рекуррент жараёнининг моҳияти орқага қайтадиган изчилликларга асосланади, бунда қарорлар қабул қилишнинг ҳар бир кейинги алгоритми муайян қоида бўйича - аввалги алгоритм орқали ифодаланади.

Минтақавий газ етказиб бериш мажмуи даражасида ахборот тизимининг мазмуни ушбу ишда корxonани бошқариш натижаларига йўналтирилган доимий ахборот таъминотини таъминловчи ахборот операциялари ва стратегик ҳисобга олиш, режалаштириш, назорат ва таҳлил қилиш усулларининг мажмуи сифатида белгиланган. Минтақавий газ етказиб бериш мажмуи даражасида ахборот тизимидан фойдаланиш натижасида “Наманган худудий газ таъминоти” корхонасининг иқтисодий ва ишлаб чиқариш фаолияти режа билан бошқариладиган бўлиб қолади.

Минтақавий газ етказиб бериш мажмуи даражасида ахборот тизимларидан фойдаланишга нисбатан янгича ёндашувлар зарур ва биз уларни 3.1.1-жадвалда келтирдик.

3.1.1-жадвал

Минтақавий газ етказиб бериш мажмуи даражасида бошқарув ахборот тазимларининг белгилари

№	Белгилар
1	Кўпинча минтақавий газ етказиб бериш мажмуи даражасида ахборот тизимини шакллантиришнинг мамлакатимиз газ саноати иқтисодий ва ишлаб чиқариш жараёнларига хос бўлган хусусиятларни ҳисобга олмайди
2	Ушбу тизимлар ҳаракати ахборот-технологик майдонида катта фарқлар мавжуд
3	Ушбу тизимлар мамлакатимизнинг улкан ахборот маконларини, шу жумладан, ахборот тизимларини қуришдаги минтақавий жиҳатларни ҳисобга олмайди

Компьютер тармоғини ташкил этишда топологияни танлаш, яъни тармоқ қурилмалари билан кабел инфратузилмасини ихчамлаштириш ўта муҳим ҳисобланади. Тармоқнинг ишончли ва самарали ишлашини, тармоқ маълумотлари оқимларини қулай бошқаришни таъминловчи топологияни танлаш зарур. Тармоқ уни ташкил этиш қиймати ва қузатилиши бўйича унчалик қиммат бўлмаслиги, лекин айни пайтда уни янада кенгайтириш ва янада юқори тезликка эга бўлган алоқа технологияларига ўтиш учун имконият сақланиб қолгани маъқул.

“Ўзтрансгаз” АК ва унинг Унитар корхоналари мутахассислари томонидан табиий газ ҳисобини юритишни тартибга солиш учун “GazBilling” автоматлаштирилган ҳисоб-китоблар тизими ишлаб чиқилган бўлиб, локал ва глобал тармоқ технологиясида ишлайди.

“Наманган худудий газ таъминоти” корхонаси локал тармоғига уланган фойдаланувчиларни жамоа бўлиб, маълумотларни қайта ишлаш ва улар ўртасида маълумотлар алмашишга, шунингдек, ташкилий иқтисодий бошқариш тизимларида янги АКТларини амалга оширишга имкон беради. Шу билан бирга дастур, принтер, модем ва бошқа қурилмалардан

биргаликда фойдаланиш, яъни компьютер ресурсларини тежаш ва ишда кўп қулайликлар яратишга имкон беради.

Глобал тармоқнинг ривожланиши ва ахборотларни олиш, қайта ишлаш, ишлатишнинг янги технологиялари пайдо бўлиши билан Интернет тармоғида турли шахс ва ташкилотларнинг эътибори қаратилди. Кўплаб ташкилотлар ўз локал тармоқларини глобал тармоққа улашга қарор қилишган. Глобал тармоққа ўтишнинг асосий мақсади масофадан туриб, маълумотларга эга бўлиш ва маълумотлар алмашувини тезкорлик билан амалга оширилишидир.

“Наманган худудий газ таъминоти” корхонаси глобал тармоғи ёрдамида “Ўзнефтгаз” Холдинг компанияси, “Ўзтрансгаз” акционерлик компанияси, Наманган шаҳар хокимияти, вилоят хокимияти, магистрал газ қувурлари бошқармаси, “Водийгазтаъминот” корхонаси “Трансгазтехникбутлаш” корхонаси, шаҳар, тумангаз корхоналари ва ташкилотлари билан ахборотлар алмашадилар. Наманган шаҳар ва вилоят вилоят хокимияти, “Ўзнефтгаз” Холдинг компанияси, “Ўзтрансгаз” акционерлик компанияси корхоналари берилган махсус паролъ ёрдамида Интернет тармоғига уланиб, газ саноати ва газ етказиб бериш ҳолати, юридик ва жисмоний шахслар қарздорлиги ҳақида маълумотларга эга бўлиш имконияти пайдо бўлади.

3.2. Хизматлар соҳасини самарали бошқаришни такомиллаштириш

Республикаимиз мустақилликка эришган кундан бошлаб, иқтисодиёт тармоқларининг барча жабҳаларида, жумладан хизмат кўрсатиш ва сервис соҳасида ҳам ислохотлар амалга оширилиб, ўзининг ижобий натижаларини бера бошлади.

Иқтисодиётимизни барқарор ривожлантиришда хизмат кўрсатиш соҳаси тобора катта роль ўйнамоқда. Мустақиллик йилларида мамлакатимизда сервис ва хизмат кўрсатиш тармоқларининг юқори рентабелликка эга бўлишлиги, ишлаб чиқариш билан шуғулланмайдиган кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик субъектлари эътиборини ўзига жалб қилди. Чунки, айрим йирик ишлаб чиқариш тармоқлари, шунингдек енгил ва юк ташувчи автомобиллар ишлаб чиқариш компаниялари ўз маҳсулотини сотишдан кейинги хизмат кўрсатиш билан шуғулланишни хохламагани ёки моддий имкониятга эга бўлмагани мустақил кичик бизнес субъектларига катта имкониятлар очиб бермоқда. Бунда сервис хизматини кўрсатувчи кичик бизнес субъектлари ўз рақобатбардошлиги устида ишлашга мажбур бўлиб, корхонани оптимал хажмлари, нархларни пасайтириш, шартнома асосида ишлаш, кафолатланган сифат ва хизматлар диверсификациясини таъминлаш ҳамда бошқарувнинг энг самарали механизмларидан фойдаланишга мажбур бўладилар.

Республикаимизда 2013 йилнинг бошида 2013-2016 йилларда қишлоқ жойларда хизмат кўрсатиш ва сервис соҳасини жадал ривожлантириш юзасидан кўшимча чора-тадбирлар дастурини тасдиқланди.

2014 йилда бозор хизматлари кўрсатиш ҳажми 15,7 фоизга ўсди, уларнинг ялпи ички маҳсулот таркибидаги улуши эса 53 фоиздан 54 фоизга ошди. Бугунги кунда иқтисодиётда банд бўлган аҳолининг 50 фоиздан ортиғи ушбу тармоқда меҳнат қилмоқда. Ҳар йили яратилаётган янги иш ўринларининг, авваламбор, касб-хунар коллежлари битирувчилари учун ташкил этилаётган иш ўринларининг учдан бир қисмидан кўпроғи айнан мазкур соҳа ҳиссасига тўғри келмоқда.

Бу борада хизматлар таркиби ҳам тубдан ўзгариб бораётганини таъкидлаш жоиз. Мобиль алоқа, юқори тезликда ишлайдиган интернет, кабелли телевизион алоқа, масофавий банк хизматлари, қишлоқ хўжалиги техникаси, автомобиллар ва технологик ускуналарни таъмирлаш ва уларга хизмат кўрсатиш каби замонавий юқори технологиялар асосидаги хизмат турлари аҳоли ўртасида тобора оммалашиб бормоқда.

Сўнгги беш йилда анъанавий маиший ва коммунал хизматлар улуши 16 фоиздан 9,5 фоизга тушди, юқори технологиялар асосидаги хизматлар улуши эса 21,2 фоизга қадар кўтарилди²²

---

²² Каримов И.А. “2015 йилда иқтисодиётимизда туб таркибий ўзгаришларни амалга ошириш, модернизация ва диверсификация жараёнларини изчил давом эттириш ҳисобидан хусусий мулк ва хусусий тадбиркорликка кенг йўл очиб бериш – устувор вазирамиздир”. Т.: “Ўзбекистон”. 2015й.

Муваффақият қозонган хизмат кўрсатиш ва сервис соҳасидаги кичик бизнес субъектлари, одатда истеъмолчига маълум бир кафолатларни берадиган аниқ шартнома асосида ишлайдилар. Бундай шартномаларни иккита асосий тури мавжуд: йиллик ва чегараланган буюртма.

Йиллик хизмат кўрсатиш нисбатан қимматроқ туради, бироқ бир йил давомида чекланмаган миқдорда тўлиқ хизмат кўрсатишни назарда тутаяди. Чекланган буюртмада фақат маълум бир иш ҳажми бўйича шартнома тузилади в ундан ташқари ишлар учун тўлиқ таърифга биноан алоҳида ҳақ олинади. Бунда асосий шартномага қўшимча келишувлар тузилади.

Доимий рақобат шароитида хизмат кўрсатиш ва сервис соҳасидаги кичик бизнес субъектлари ўзларига жозибадор имиж яратишлари керак бўлади. Камдан-кам ҳолларда имиж ўз-ўзидан, яъни тасодифан пайдо бўлади. Шунинг учун, сервис ва хизмат кўрсатиш соҳасидаги кичик бизнес субъектлари корхона обрўси, маҳсулот ва хизматлар сифатини ўзида мужассам этган самарали имижни онгли равишда шакллантиришлари лозим бўлади. Бу ўз навбатида куйидагиларга имкон беради:

- рақобатчилар таклифлари ичида хизмат кўрсатиш ва сервис соҳасидаги кичик бизнес субъектларининг ижобий хусусиятларини бўртириб кўрсатиш;

- катта тежамкорлик билан хизмат кўрсатиш;

- сервис рекламасининг истеъмолчиларга таъсирини янада кучайтириш.

Хизмат кўрсатиш ва сервис соҳасидаги кичик бизнес субъектлари услубининг элементларига: ишлаб чиқарилаётган товарлар ёки кўрсатилаётган хизматлар белгиси, логотип, субъект шиори, шрифт, ранг ва бошқалар киради.

Ҳозирги вақтда хизмат кўрсатиш ва сервис соҳасидаги кичик бизнес субъектининг услуби тушунчаси билан биргаликда унинг синоними мифатида “брэнд” тушунчаси қўлланила бошланди. Брэнд шахсий истеъмолчилар ва корпоратив буюртмачилар билан ишлашда катта аҳамиятга эга. Брэнд деганда истеъмолчи онгида кичик бизнес субъекти ҳақида ижобий тасаввурни шакллантиришга ёрдам берадиган товар ва хизматларнинг моддий ва номоддий сифатларининг мажмуаси тушунилиб, у кичик бизнес субъектининг сервис бозоридаги ўрнини аниқлайди. Брэнд тушунчаси учун техник ва эстетик мукамаллик даражаси, ўрам дизайни, сервис билан транспорт қулайликлари ҳамда кафолатланган хизмат кўрсатиш жиҳатлари муҳимдир. Бунда сўз ва график ифодаланиш кичик бизнес субъектининг брэнд образининг ажралмас атрибутлари бўлиб, ишлаб чиқарувчининг индивидуаллаштириш воситалари сифатида хизмат қилади. Хар бир сервис корхонаси ўз брэнд стратегиясига эга бўлиши керак.

Хизмат кўрсатиш ва сервис соҳасидаги кичик бизнес субъектларининг брэнд стратегиясини ишлаб чиқиш корxonанинг ривожланиш истиқболлари ҳисобга олинганлиги учун корxonани бошқариш жараёнининг самарадорлигини оширишга ҳам хизмат қилади.

Хизмат кўрсатиш ва сервис соҳасидаги кичик бизнес субъектларининг муваффақиятини таъминлашнинг асосий омилларини идентификация қилиш ахборот тизимларини ишлаб чиқиш билан боғлиқ равишда пайдо бўлади. Релевант ахборотни изчил равишда йиғиш, аҳамиятсиз маълумотларни саралаш стратегик режалаштириш учун муҳимдир. Корxonанинг ички имкониятлари ва ўсиш салоҳиятини ташқи бозор муҳити омиллари билан уйғунликда режалаштириш учун SWOT тахлилини ўтказиш лозим бўлади.

Корхона ўз стратегиясини ишлаб чиқиш ва режалаштириш билан шуғулланар экан, режалаштиришнинг бир неча “горизонт”лари бўйича иш олиб боради ва бу билан кундалик жорий масалаларни ҳал қилиш амалиётини узоқ келажак истиқболлари билан боғлайди ҳамда стратегик мақсадга эришишга ёрдам берувчи оралиқ тактик ечимларни қидиради. Корxonанинг ривожланиш салоҳиятини яратишда сотиш фаолиятини кенгайтириш имкониятлари, сервис профессионализи даражаси, потенциал истеъмолчи билан алақа ўрнатиш қобилияти, корхона учун стратегик муҳим мижозларни топиш технологияларининг ишлаб чиқарилишига асосий эътибор қаратилиши ва аҳамият берилиши лозим. Профессонал даражадаги хизмат кўрсатиш ва сервис соҳасидаги тадбиркор ўртача тадбиркордан ўз фаолиятида инсон хусусиятлари ва мижозлар манфаатларини биринчи ўринда ҳисобга олиши билан фарқ қилади. Чунки харидорлар ва мижозлар билан турли битимларни тузиш муваффақияти турли одамлар билан учрашув ташкил қила олиш қобилияти билан боғлиқ. Хизмат кўрсатиш соҳаси бошқа ишлаб чиқариш соҳалиридан шуниси билан фарқланадики, унда ишлаб чиқарувчи сотиш жараёнида бевосита истеъмолчи билан яқин алоқада бўлади, сотиш ва маҳсулот етказиб бериш амалга оширилганидан кейин ҳам ушбу алоқа сақланиб қолиши мумкин. Кузатишларимиз натижаси шундан далолат берадики, тавсияларга кўра мижоз топиш энг мақбул усул экан, чунки бунда мувофиқ битимлар тузилиши эҳтимоли ва тезлиги ортади. Демак, ишлаб чиқарувчини бошқа потенциал мижозларга тавсия қилиши мумкин бўлган

доимий миждозларга эга бўлиш муваффақият калитидир. Бунинг учун, сервис соҳасидаги кичик бизнес субъекти ўз миждозлари тўғрисида маълумотлар базасига эга бўлиши ва ундан усталик билан фойдалана олиши лозимдир.

Корхона миждоз эътиборини жалб этиши учун, қуйидаги чора-тадбирларни қўллаши мақсадга мувофиқ:

- айнан бир маҳсулот тури, хизматлар хусусиятларидан фойдаланиш;
- янги турдаги маҳсулотлар ва хизматларнинг янги ғоясини таклиф қилиш;
- табиий қизиқувчанликдан фойдаланиб, хизматларга эътиборни кучайтириш;
- маҳсул хизматлар ёрдамида мизожнинг хусусий муаммоларини хал қилишга ёрдам бериш;
- миждоз учун нисбатан энг фойдали бўлиши мумкин бўлган битимлар тузишни таклиф қилиш.

Хизмат кўрсатиш ва сервис соҳасидаги кичик бизнес субъектларининг ходимларини миждозлар билан самарали мулоқот қилишга ўргатиш учун уларни маҳсул курсларда миждозлар билан алоқаларини тиклаш, ўзаро бирбирини тушуниш, мулоқат маданияти ва хизмат кўрсатиш ва сервис соҳаси учун зарур бўлган бошқа жихатлар бўйича ўқитиш лозимдир.

Бозор иқтисодиёти шароитида хизмат кўрсатишда рақобатчиларнинг ахборот-психологик таъсирига қарши ҳаракат қилиш аҳамияти ортиб боради. Бунга сабаб, у ёки бу товар ва хизматлар фойдасига хизмат қиладиган ахборот-психологик таъсирнинг бутун бир комплекси мавжудки, унинг , ўз имкониятларини ошириб кўрсатиш, ёлгон ахборотлар бериб, бошқа рақобатчилар фаолиятига салбий таъсир қилиш, корхона ходимлари орасида салбий муносабатларнинг тикланиши. Шунинг учун сервис корхонаси бундай ахборот психологик таъсир моҳияти, мақсадлари, шакллари ва усулларини тўғри тушунган ҳолда унинг йўналтирилганлиги ва асл мақсадини аниқлай олиши ва унга қарши чора кўриши лозим.

Шундай қилиб, юқори малака, одамлар билан муомала қилиш санъати ва танланган соҳани яхши билиш касб элементлари сервис корхонаси муваффақиятининг гаровидир.

Хизмат кўрсатиш ва сервис соҳасидаги кичик бизнес субъектлари, юқори даражада рақобатбардошликка эришишлари учун, бозордаги ўз соҳаси, истеъмолчилари ва бозор сегментини топиши лозим. Бозорни сегментлаш ижтимоий-демографик омиллар, даромад (тўловга қобилиятли талаб), ҳаёт тарзи (ижтимоий маданий сегментлаш), хизматларни сотиб олишда феъл-атвор сифатларини ўрганиш асосида амалга оширилади. Ушбу ҳар бир усул ўзининг ижобий ва салбий томонларига эга. Энг содда ва кўп ишлатиладиган усул-бу ижтимоий демографик усул бўлиб, унда истеъмолчи жинси, ёши, даромади, синфий мансублиги, ҳудудий жойлашишига қараб уларнинг диди ва истаклари эътиборга олинади. Бу усул бозор иқтисодиёти заиф ривожланган мамлакатларда қўл келиб, бозор муносабатлари ривожлангани сари унинг прогноз қилиш қобилияти ҳам пасайиб боради.

Хизмат кўрсатиш ва сервис соҳасидаги корхоналар бозорни ўрганиши учун энг самарали усуллардан бири-бу феъл-атвор бўйича сегментлашдир. Ушбу сегментлашда товар (хизмат)дан фойдаланиш даражаси, истеъмолчи мақоми, маркетинг омилларига сезувчанлик, истеъмолчиларнинг садоқати даражаси каби меъзонлардан фойдаланилади. Истеъмолчи мақоми, деганда истеъмолчиларни потенциал миждозлар, миждоз бўлмаган, биринчи марта хизматлардан фойдаланганлар, даврий равишда фойдаланувчи ва тасодифий тарзда қайта фойдаланувчилар гуруҳларига ажратишни назарда тутди. Хизматларни қайта сотиб олувчиларни шартсиз садоқатли, мўътадил садоқатли ва садоқатли бўлмаган истеъмолчиларга ажратиш мумкин. Истеъмолчиларни садоқатини таъминлаш муносабатлар маркетингининг вазифасидир. Умуман, истеъмолчиларнинг манфаатлари муҳимлигидан ташқари, миждоз ташкилотнинг маълум бир таъсир кучига эга бўлган ходимларининг ишончига эга бўлиш ҳам ўта муҳимдир. Бунда сервис корхонаси вазиятни рақобатчилар босимидан сақлаб қолишга имкон берадиган ўзаро муносабатларни тиклаши лозим бўлади.

Самарали фаолият юритиш учун истеъмолчиларнинг ижтимоий-психологик портретини ўрганиш катта аҳамиятга эга. Ҳаёт тарзи индивидуаллик индикатори бўлиб хизмат қилади. Шунинг учун, ҳаёт тарзи бўйича сегментлаш муҳим аҳамиятга эга бўлиб, инсонлар мотивацияси ва индивидуаллиги, кадриятлар тизими (шахс фаоллиги, шахс манфаатлари, билдирилган фикрлар, шахснинг ижтимоий-демографик сифатлари)ни тадқиқ қилиш лозим бўлади.

Сервис соҳасида мотивация самарадорлиги корхона ва ходимлар фаолияти натижаларига қараб баҳоланади ва ҳар бир ходим меҳнатини алоҳида ўрганиш имконияти мавжуд бўлганида қўлланилади. Сервис корхонасининг мотивация тузилмаси самарали қурилгандагина у яхши

фаолият юритиши мумкин. Сервис корхонаси учун ходимларни ҳам, мижозларни ҳам мотивациялаш бирдек муҳим. Шунинг учун, мотивация муаммосини комплекс, ривожланиш динамикасини эътиборга олган ҳолда ўрганиш лозим бўлади.

Сервис соҳасидаги юқори савиядаги маданият кичик бизнес субъектининг ажралмас ва фарқлантирувчи фазилати сифатида бошқарувнинг асосий тамойиллари, усуллари, меъёрларига асосланади. Ташкилий маданият миллий характерга эга бўлади, жамиятнинг маълум бир ривожланиш даражасига хос бўлади, ташқи муҳит ва инсонга мослаштирилган, объектив воқеликдан иборат бўлиб, турмушнинг юқори сифатини ўзининг асосий талаби деб билади. Ташкилий маданият бизнес жараёнининг барча иштирокчилари мотивациясини акслантиргани учун расмий эмас, жорий воқеликни белгилайди.

Юқоридаги маркетинг тадбирларини жорий этилиши республикада хизмат кўрсатиш ва сервис соҳасида иш юритувчи кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик субъектларига ўз фаолиятларини янада кенгайтиришга имконият яратади.

ХУЛОСА ВА ТАКЛИФЛАР

Хизмат кўрсатиш соҳасини жадал ривожлантириш, авваламбор қишлоқ жойларда кўрсатилаётган хизматларнинг турини кенгайтириш ҳамда сифатини яхшилаш ва бунинг асосида мамлакат иқтисодиётини барқарор ва шиддатли ривожлантиришда, аҳолининг бандлигини таъминлаш, даромадини кўпайтириш ва фаровонлигини юксалтиришда хизмат кўрсатиш соҳасининг роли ҳамда аҳамиятини ошириш ҳозирги кундаги долзарб масалалардан бирига айланмоқда.

Республикамызда ичимлик суви ва канализация тизимларини янада ривожлантириш ҳамда модернизация қилишдаги устувор йўналишлар:

- 2020 йилгача республиканинг барча шаҳарларидаги аҳолининг марказлаштирилган ичимлик сув билан таъминланганлик даражасини 100 фоизгача ва қишлоқ аҳоли пунктларида 85-90 фоизгача кўтариш, канализация хизматлари билан таъминланган шаҳарлар ва шаҳар типидagi аҳоли пунктларидаги қамров даражасини 70 фоизгача кўтариш;

- янги технологиялар асосида ичимлик сув ва оқова сувларни тозалашни жорий этиш, узок муддат хизмат қиладиган қувурлар ва ускуналарни қўллаган холда тармоқларни реконструкция қилиш ва қуриш;

- сув таъминоти объектларидан фойдаланиш тизимларини тубдан яхшилаш, норматив йўқотишлар, электро - энергия сарфини камайитиришга йўналтирилган янги технологияларни жорий этиш ҳамда замонавий машина механизмлар, асбоб-ускуналар билан жиҳозланганлик даражасини ошириш;

- ичимлик сув ва канализация тизимларини комплекс ривожлантириш ва модернизация қилиш мақсадида доимий равишда, шу жумладан халқаро молия институтларининг маблағларини жалб қилган холда молиялаштириш.

Республикамыз аҳолиси турмуш даражасини юксалтириш бўйича газ етиб бормайдиган худудларда аҳоли хонадонларига маиший газ баллонларида суюлтирилган газни етказиб бериш тизимини яхшилаш ҳамда янада такомиллаштириш лозим

Шунингдек, аҳолининг газга бўлган талабини қондириш мақсадида: газ тўлдириш станциялари ва пунктлари, қуриладиган ва таъмирланадиган сервис марказлари ва омборлар хизматлари тизимини такомиллаштириш, аҳолига етказиб бериладиган суюлтирилган газ ҳисобини юритиш, компьютер базасига киритиш, йиллик суюлтирилган газ, маиший газ баллонлари, газ баллонларини хонадонларга ўрнатишда керак бўладиган асбоб-ускуна, жиҳозлар эҳтиёжини тайёрлаш, худудларда газ жиҳозлари ва маиший газ баллонларини таъмирлаш ҳамда синовдан ўтказиш цехларини ташкил этиш.

Вилоятда ҳозирги кунда 1116 та кўп қаватли уйлар мавжуд бўлиб, шундан, 1012 та уй ва ундаги 32355 та хонадонлар, 273 та хусусий уй жой мулкдорлари (ХУЖМШ) ширкатлари бириктирилган. ХУЖМШларнинг бошқарувидаги турар жойлар сонини мақбуллаштирилиши натижасида вилоят бўйича 1 та ширкатга ўртача 4 тадан кўп қаватли уй-жойлар тўғри келмоқда.

Вилоятда коммунал хизмат кўрсатувчи корхоналарнинг дебитор қарздорлигини ўсиб кетмаслигини олдини олиш бўйича бир қатор ишлар амалга оширилмоқда.

Жумладан, шаҳар ва туманлардаги ҳар бир МФЙлар ҳудудида коммунал тўловларни қабул қилиш билан шуғулланувчи махсус штаблар фаолият олиб бормоқда. Штабларга хизмат кўрсатувчи корхоналар ва банкдан масъуллар бириктирилиб, тўлов терминаллари билан жиҳозланган.

Бунинг натижасида, аҳолига етказиб берилган электр энергияси, табиий газ ва бошқа коммунал хизматлар учун маблағ ундириш банк кассалари орқали айланишига эришилмоқда.

Ўзбекистон Республикасида амалга оширилаётган иқтисодий ислохотларни янада чуқурлаштириш коммунал хўжалиги субъектларининг тежамкорлик механизмига амал қилишини такомиллаштириш ва хизмат самарадорлигини оширишда муҳим аҳамият касб этади. Чунки, коммунал хўжалик корхоналарида амалга оширилаётган модернизациялаш ва технологик янгилаш борасидаги фаолияти тахлили нагижалари қуйидаги амалий таклифларни умумлаштириш имконини берди.

Наманган вилояти уй-жой фондидаги оилалар учун совуқ ва иссиқ сув истеъмолида қулай ва тежамкор ташкилий шароит яратишни ниҳоясига етказиш, яъни:

- 2018 йилгача миҳозлар хонадонларида совуқ ва иссиқ сувни, кўп квартирали уйларга кириш жойларида иссиқлик энергиясини ҳисобга олиш асбоб-ускуналари ўрнатишни тўлиқ тугаллаш;

- йил давомида совуқ ва иссиқ сув таъминоти тизимида мижозларни хатловдан ўтказишни изчил давом эттириш;
- исрофгарчиликка чек қуйиш ва тежамкорликнинг бевосита самарадорлигидан бахраманд бўлиш имкониятини яратиш долзарб вазифа ҳисобланади.

Фикримизча, танланма кузатув ва хулосаларга кўра, таклифларимизнинг инобатта олиниши билан:

- истеъмолчи мижозлар томонидан совуқ ва иссиқ сув ресурсларини тежовчи замонавий технологиялардан фойдаланишга;
- истеъмолчи-мижозлар учун кўрсатилаётган совуқ ва иссиқ сув таъминоти хизматларининг ҳажми ва қийматини яқка тартибда ҳисобга олиш ва сўзсиз риоя этиш механизмига ўтилади;
- совуқ ва иссиқ сув истеъмолчи мижозларининг тўлов қобилияти камида йигирма фоизга мустаҳкамланади.

Республикамиз иқтисодиётини модернизациялаш шароитида уй-жой коммунал хўжалиги хизматлари учун тўловларни ташкил этиш ва бошқариш муаммоси, жумладан, газ, иссиқлик ва сув таъминоти корхоналари билан ташкилотлар, корхоналар ва аҳоли ўртасидаги ўзаро муносабатларнинг бозор механизмини такомиллаштиришни талаб этмоқда. Айниқса, йирик шаҳар уй-жой коммунал хўжалиги тизимининг тўлов механизмларини такомиллаштириш зарур.

Коммунал тўловлар бўйича: аниқлик, ишончли назорат, салбий ҳолатларга барҳам бериш, малакали юридик хизмат, қарздорлар билан мақсадли ишлаш, тушумни яхшиланиши, тўловчанлик ва молиявий барқарорлик тикланиши, малакасиз ноннсоф шахслар томонидан пулларнинг ўзлаштирилиши каби салбий ҳолатларга барҳам берилиши таъминланади, тўловлар йиғишдаги ходимлар улуши камаяди. Бу эса, тўловлар йиғишдаги ходимларга йиллик харажатлар ҳажмини тежаш имконини беради. Таклиф этилаётган илмий натижаларни амалиётга жорий этиш коммунал хўжалигида бошқарувни такомиллашуви ҳисобига меҳнат унумдорлиги ортишига эришилади.

Иқтисодий ва ишлаб чиқариш жараёнларининг глобаллашуви ва интеграциялашуви коммунал хизмат кўрсатиш, жумладан, минтақавий газ етказиб бериш мажмуи даражасида ахборот тизимини шакллантиришни жадаллаштириш заруратини келтириб чиқарди ва газ етказиб бериш фаолиятининг самарадорлигини оширишнинг янги усул ва воситаларини қидиришга ундади.

Табиий газни етказиб беришда ҳар қандай бошқарув технологиясининг ахборот ҳуқуқий асосини тўлиқ англаш минтақавий газ етказиб бериш мажмуи даражасида ахборот тизимларини лойihalаштиришга нисбатан ёндашувни қайта кўриб чиқиш заруратини келтириб чиқаради.

“Наманган худудий газ таъминоти” корхонаси локал тармоғига уланган фойдаланувчиларни жамоа бўлиб, маълумотларни қайта ишлаш ва улар ўртасида маълумотлар алмашишга, шунингдек, ташкилий иқтисодий бошқариш тизимларида янги АКТларини амалга оширишга имкон беради.

Глобал тармоқнинг ривожланиши ва ахборотларни олиш, қайта ишлаш, ишлатишнинг янги технологиялари пайдо бўлиши билан Интернет тармоғида турли шахс ва ташкилотларнинг эътибори қаратилди. Глобал тармоққа ўтишнинг асосий мақсади масофадан туриб, маълумотларга эга бўлиш ва маълумотлар алмашувини тезкорлик билан амалга оширилишидир.

“Наманган худудий газ таъминоти” корхонаси глобал тармоғи ёрдамида “Ўзнефтгаз” Холдинг компанияси, “Ўзтрансгаз” акционерлик компанияси, Наманган шаҳар ҳокимияти, вилоят ҳокимияти, магистрал газ қувурлари бошқармаси, “Водийгазтаъминот” корхонаси “Трансгазтехникбутлаш” корхонаси, шаҳар, тумангаз корхоналари ва ташкилотлари билан ахборотлар алмашадилар. Наманган шаҳар ҳокимияти, вилоят ҳокимияти, “Ўзнефтгаз” Холдинг компанияси, “Ўзтрансгаз” акционерлик компанияси корхоналари берилган махсус паролъ ёрдамида Интернет тармоғига уланиб, газ саноати ва газ етказиб бериш ҳолати, юридик ва жисмоний шахслар қарздорлиги ҳақида маълумотларга эга бўлиш имконияти пайдо бўлади.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

I. Ўзбекистон Республикаси Қонунлари, Ўзбекистон Республикаси Президенти фармонлари ва қарорлари, Вазирлар Маҳкамасининг қарорлари, Ўзбекистон Республикаси Президенти асарлари

1. Ўзбекистон Республикаси Конституцияси. Т.: “Ўзбекистон”, 2008.
2. Ўзбекистон Республикаси президентининг Фармони “Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича ҳаракатлар стратегияси тўғрисида”. Халқ сўзи. 2017 йил 8 февраль, №28,(6722)
3. Ўзбекистон Республикаси Президентининг Фармони “Уй-жой коммунал хизмат кўрсатиш тизимини бошқаришни янада такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида”. Халқ сўзи. 2017 йил 20 апрель, №78,(6772)
4. Ўзбекистон Республикаси Президентининг Фармони “Электр энергияси ва табиий газ етказиб бериш ҳамда истеъмол қилиш соҳасида тўлов интизомини янада мустаҳкамлаш, шунингдек, ижро иш юритиш тизимини тубдан такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида”. Халқ сўзи. 2017 йил 30 май, №106,(6800)
5. Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Осиё тараққиёт банки иштирокида “Қишлоқ жойларда уй-жой қурилишини ривожлантириш” лойиҳасини кўп марталик транш бўйича молиялаштириш дастурини амалга оширишга доир биринчи навбатдаги чора-тадбирлар тўғрисида” ги 2012 йил 11 январдаги ПҚ-1683-сон қарори;
6. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2012 йил 14 январдаги ПҚ-1687-сонли “2012 йилда қишлоқ жойларда намунавий лойиҳалар бўйича яқка тартибдаги уй-жойларни қуриш дастури тўғрисида” ги қарори;
7. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2013 йил 4 январдаги “2013 йилда қишлоқ жойларда намунавий лойиҳалар бўйича индивидуал уй-жой қурилиши бўйича дастур тўғрисида” ПҚ-1902 қарори.
8. Каримов И.А. Жаҳон молиявий-иқтисодий инқирози, Ўзбекистон шароитида уни бартараф этишнинг йўллари ва чоралари. – Т.: Ўзбекистон, 2009. 56 бет.
9. Каримов И.А. Асосий вазифамиз – Ватанамиз тараққиёти ва халқимиз фаровонлигини янада юксалтиришдир. // Президент Ислом Каримовнинг 2009 йилнинг асосий яқунлари ва 2010 йилда Ўзбекистонни ижтимоий-иқтисодий ривожлантиришнинг энг муҳим устувор йўналишларига бағишланган Вазирлар Маҳкамасининг мажлисидаги маърузаси. Манбаа: <http://www.uzssgzt.uz>
10. Каримов И.А. Мамлакатимизда демократик ислохотларни янада чуқурлаштириш ва фуқаролик жамиятини ривожлантириш концепцияси. // Ўзбекистон Республикаси Президенти Ислом Каримовнинг Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси Қонунчилик палатаси ва Сенатининг қўшма мажлисидаги маърузаси. Манбаа: <http://www.gov.uz>
11. Ўзбекистон Республикаси Президенти Ислом Каримовнинг Ўзбекистон Республикаси Конституцияси қабул қилинганининг 19 йиллигига бағишланган тантанали маросимдаги маърузаси. Манбаа: <http://www.gov.uz>
12. Каримов И.А. Барча режа ва дастурларимиз Ватанамиз тараққиётини юксалтириш, халқимиз фаровонлигини оширишга хизмат қилади. // 2010 йилда мамлакатимизни ижтимоий-иқтисодий ривожлантириш яқунлари ва 2011 йилга мўлжалланган энг муҳим устувор йўналишларга бағишланган Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг мажлисидаги маъруза. – Т.: “Халқ сўзи” газетаси, 2011 йил, 22 январь
13. 2014 йил юқори ўсиш суръатлари билан ривожланиш, барча мавжуд имкониятларни сафарбар этиш, ўзини оқлаган ислохотлар стратегиясини изчил давом эттириш йили бўлади. Ўзбекистон Республикаси Президенти Ислом Каримовнинг мамлакатимизни 2013 йилда ижтимоий-иқтисодий ривожлантириш яқунлари ва 2014 йилга мўлжалланган иқтисодий дастурнинг энг муҳим устувор йўналишларига бағишланган Вазирлар Маҳкамасининг мажлисидаги маърузаси. Халқ сўзи, 2014 й.19 январь.
14. Каримов И.А. “2015 йилда иқтисодиётимизда туб таркибий ўзгаришларни амалга ошириш, модернизация ва диверсификация жараёнларини изчил давом эттириш ҳисобидан хусусий мулк ва хусусий тадбиркорликка кенг йўл очиб бериш – устувор вазифамиздир. Халқ сўзи. 2015 й. 17 февраль.
15. Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг мамлакатимизни 2016 йилда ижтимоий-иқтисодий ривожлантиришнинг асосий яқунлари ва 2017 йилга мўлжалланган

иктисодий дастурнинг энг муҳим устувор йўналишларига бағишланган Вазирлар Маҳкамасининг кенгайтирилган мажлисидаги маърузаси. “Халқ сўзи” газетаси. 2017 йил. 15 январь.

16. Демократик ислохотларни изчил давом эттириш, халқимиз учун тинч ва осойишта, муносиб ҳаёт даражасини яратиш – барқарор тараққиёт кафолатидир. Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг Тadbиркорлар ва ишбилармонлар ҳаракати – Ўзбекистон Либерал-демократик партиясининг VIII съездидаги маърузаси. 19.10.2016

II. Асосий ва қўшимча адабиётлар

15. Жильцов Е.Н., Казаков В.Н., Восколович Н.А. Экономика сферы платных услуг. // Под редакцией д.э.н., проф. Жильцов Е.Н. – Казань, 1996.

16. Кликич Л.М. Экономика сферы услуг: проблемы методологии и анализ. –Уфа. БПАУ, 2004.

17. Ломакин В.К. Мировая экономика: Учебник для вузов. 2-е изд., перераб. и доп. – М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2002. Стр.-735.

18. Макконнелл Кэмпбелл Р., Брю Стэнли Л. Экономикс: Принципы, проблемы и политика. В 2 т.: Пер. с англ. 11-го изд. Т.2 – М., Республика, 1992. Стр.-400.

19. Мешков В.А. Влияние инфраструктуры реального сектора на устойчивое развитие экономики региона // Автореф. дисс. на соиск. учен. степ. к.э.н. – Ижевск, 2007. Стр.-30.

20. Курбонов Ж.М. Хизмат, хизмат кўрсатиш, сервис. //Самарқанд, Servis. Ilmiy-ommbor jurnal, 2009 йил, I-сон, 56-б

21. Сфера услуг: проблемы и перспективы развития. Т. 1–3. // Под ред. Ю.В.Свириденко. – М.: 2001.

22. Чернявский И.Ф. Инфраструктура сельскохозяйственного производства: (Вопросы, теории и практики). – М., Экономика, 1979. Стр.-232.

III. Даврий нашрлар, статистик тўплamlар ва ҳисоботлар

23. Саидов А. Маиший хизмат кўрсатиш корхоналарида янги иш ўринларини очишнинг асосий йўналишлари. – Т.: “Бозор, пул ва кредит” журнали, 2010 йил, № 10 (161). 48-49-бетлар.

24. Скоробогатова Т.Н. К вопросу о развитии сферы услуг // Культура народов Причерноморья. – 1999. -№8. Стр.-33-35.

25. Суюнов Д. Хизмат кўрсатиш корхоналарида корпоратив маданиятни шакллантириш. Бозор, Пул ва Кредит. 03/ 2012.-50 б.

26. Суюнов Д. Хизматлар бозорини бошқаришнинг механизмлари. Бозор, Пул ва Кредит. 01/ 2012.-54 б.

27. Bosworth B., Triplett/. Productivity Measurement Issues in Services Industries: Baumol's Disease Has been Cured. The Brookings Institution. 01. 09. 2003. P.26.

28. Pilat D., Wolff A. Measuring the Interaction between Manufacturing and Services. STI W.P. 2005/5. Paris, 2005. P. 3, 12.

29. World Development Indicators, 2001. P. 220.

IV. Интернет сайтлари

30. www.edu.uz

31. www.stat.uz (Ўзбекистон давлат статистика қўмитаси)

32. www.mf.uz (Ўзбекистон Республикаси Молия вазирлиги)

33. www.bpk.uz («Бозор пул ва кредит» журнали)

34. www.google.uz расмий сайти